

ZNANSTVENA REVIIJA LEONOVE DRUŽBE.

LJUBLJANA 1926/27

LETNIK XXI

ZVEZEK 3

Vsebina.

I. Razprave:

- Kriza sodobne demokracije? — Dr. Andrej Gosar 125
 Prispevek k vprašanju o javnem mnenju v
 francoski Iliriji. — Dr. M. Pivec 162

II. Pregledi:

- Nacionalno vprašanje. — Dr. L. Sušnik 166
 O fašizmu. — Dr. L. Sušnik 173
 † Jovan Cvijić. — I. Rakovec 175
 † Gimn. ravnatelj v p. Fran Wiesthaller. — J. Debevec 178

III. Ocene:

- Zbornik znanstvenih razprav. — Mart. Malnerič 180
 Fr. Kovačič: Slovenska Štajerska in Prekmurje. — J. Mal 185

IV. Glasnik Leonove družbe:

- Veleindustrijalec Andre Gassner. — J. Debevec 188

»Čas«, znanstvena revija »Leonove družbe« v Ljubljani, bo izhajal v l. 1926/27 (XXI. l.) kot dvomesečnik v letnem obsegu najmanj 20 pol.

Naročnina za XXI. letnik znaša 60 Din, za dijake 40 Din, ako se jih naroči najmanj 10 pod skupnim naslovom. Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se vteje v naročnino 10 Din. Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ali po poštnih nakaznicah. Uprava »Časa« je v Ljubljani v Jugoslovanski tiskarni, kolportaznem oddelku. »Leonova družba« ima pri poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, račun št. 10.433.

Uredniki so: Dr. Fr. K. Lukman, univ. prof., Ljubljana, Marijanišče; dr. Jos. Mal, ravnatelj, Ljubljana, muzej; dr. Fr. Stele, konservator, Ljubljana, muzej.

Za »Leonovo družbo« kot izdajateljico in za uredništvo je odgovoren prof. dr. F. K. Lukman, za Jugoslovansko tiskarno ravnatelj Karel Čeč.

Opomba: Ponatis razprav in člankov iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter navedbo vira.

KRIZA MODERNE DEMOKRACIJE?

Dr. Andrej Gosar.

Pregled vsebine:

I. Zgodovinsko ozadje, uspeh in težave moderne demokracije.

1. Zgodovinsko ozadje in zmisel moderne demokracije.
2. Zgodovinski uspeh moderne demokracije.
3. Demokratični parlamentarizem in njegove težave.

II. Vzroki težav moderne demokracije.

1. Zunanje okolnosti.
2. Tehnične (organizatorične) hibe demokratičnega parlamentarizma.
3. Nesoglasje med demokratično ideologijo in modernim družabnim življenjem.
 - a) Demokratični pojem ljudstva in današnja družba.
 - b) Neskladnost demokratičnega parlamentarizma in današnje družbe.

III. Od demokracije k avtonomizmu.

1. Kriza moderne demokracije in demokratičnega parlamentarizma?
2. Bodočnost demokracije in avtonomizem.
3. Pogoji in meje avtonomizma.

Vprašanje, kakšna utegne biti v bližnji bodočnosti usoda tako zvane moderne demokracije in njenih najvažnejših ustanov, spada brezdvoma v vrsto najaktualnejših problemov sedanjega časa. Očividni neuspehi modernega parlamentarnega sistema skoro v vseh državah so dali povod, da govorijo danes vsevprek o krizi parlamentarizma. Razmeroma številni, bolj ali manj uspeli poizkusi zadnjih let uvesti v poedinih državah diktatorski režim, pa silijo v ospredje vprašanje, kaj je z moderno demokracijo v obče, ali se ne nahaja tudi ona v krizi, ali ne stojimo morda na pragu nove dobe, ko bo demokratično misel zamenjalo kako drugo novo socialno načelo?

I.

ZGODOVINSKO OZADJE MODERNE DEMOKRACIJE.**1. Zgodovinsko ozadje in zmisel moderne demokracije.**

Vsako socialno idejo moreš zares pravilno pojmovati samo v okviru kulturnih, gospodarskih in vobče družabnih prilik, iz katerih je vznikla in v katerih je rastla. To velja popolnoma splošno, velja pa še prav posebno glede socialnoorganizatoričnih idej, torej idej, ki se tičejo družabne organizacije oziroma splošno tako zvanega družabnega reda. Semkaj spada tudi demokratična ideja. Zato je mogoče bistvo, zlasti pa socialni značaj in vobče socialno funkcijo moderne demokracije zares doumeti ter pravilno določiti samo na osnovi njenega zgodovinskega ozadja.

Zmagoslavni pohod moderne demokracije se, kakor znano, pričinja na kontinentu z veliko francosko revolucijo. Od tu dalje se je ogenj revolucionarnih demokratičnih idej naglo razširil v sosedno Švico in Nemčijo ter od tam dalje v druge evropske države.

V glavnih potezah je splošno znano, kakšne so bile na Francoskem pred revolucijo politične, gospodarske in socialne prilike. Zato naj omenim tukaj povsem kratko samo nekatera najvažnejša dejstva.

V politiki je vladal popoln absolutizem. Zastopniki državnih stanov (*états généraux*) niso bili sklicani že od leta 1614. dalje. Kralj je sam na svojo pest nalaгал ljudstvu vedno nova bremena. Neljube osebe je odstranjeval enostavno s tem, da jih je dajal brez obsodbe in preiskave zapreti »do nadaljnjega« v slovito Bastillo (*lettres de cachet*).¹

Od Ludovika XIV. dalje se je na dvoru in po plemenitaških gradovih razpaslo silno razkošje, ki je požrlo vsako leto ogromne vsote.² Kraljevi intendant in davčni zakupci v pro-

¹ Tekst *lettres de cachet* se je glasil: »Mons Je vous fais cette Lettre pour vous dire de recevoir dans mon Château de la Bastille le M et de le retenir jusqu' à nouvel ordre de ma part. Sur ce je prie Dieu qu'il vous ait Mons en la sainte garde.

Ecrit d

Louis.

(Po faksimilu v »Spamers Weltgeschichte«.)

² »Selbst unter Ludvig XVI., der persönlich guten Willen hatte, verschlang die Hofhaltung noch rund 40 Mille Livres im Jahre, fast ein siebentel der Staatseinnahmen, beinahe ebensoviel wie das ganze Heer, abgesehen von den Offizieren, kostete. Für den täglichen Dienst beim Könige waren

vinci so za to še bolj neusmiljeno izmzgavali zlasti kmečko ljudstvo, ki jim je bilo popolnoma izročeno na milost in nemilost.³

Poleg direktnih dajatev so težili ljudstvo še silni indirektni davki.⁴ Posledica tega je bila splošna revščina in pomanjkanje. Temu se je pridruževala še kričeča neenakopravnost oziroma brezpravnost nižjega, podložnega ljudstva. Vsa količkaj boljša mesta v civilni državni službi in v vojski so bila pridržana plemstvu, pa tudi sicer sta plemstvo in višja duhovščina uživala mnogobrojne privilegije.⁵

Prav tako so tudi cehi imeli številne predprave, ki so ovirale svobodni razvoj in napredek gospodarstva. Zato pa so morali plačevati visoke pristojbine.⁶

etwa 4000 Menschen tätig, darunter 75 Kaplane, 48 Ärzte, 128 Sänger, 62 Herolde, 68 Quartiermeister, 383 Köche u. s. w., für die militärische Hofhaltung 9—10.000 und für den Haushalt der nächsten Umgebung etwa 2000 Angestellte, die in irgend einer Form Gehalt bezogen. Die eine Familie Polignac, die sich der besonderen Gunst der Königin Marie Antoinette erfreute, bezog Jahresgelder in der Höhe von 700.000 Livres.« (Adolf Damasc hke: Geschichte der Nationalökonomie I. Band, 11. Auflage 1919, str. 246.)

³ »Besondere Gerichte, die »chambres ardentes«, deren Richter die Steuerpächter zum Teil selbst ernannten, konnten in Steuersachen sogar auf Todesstrafe erkennen. Die chambre ardente von Valence z. B. ließ ihren Galgen niemals leer stehen.« (D a m a s c h k e. L. c. str. 236.)

⁴ Veliko večino vseh direktnih davkov je moral nositi mali kmet. Plemstvo, ki je imelo v svojih rokah eno tretjino, in duhovščina, ki je imela eno desetino vse zemlje, nista plačevala skoro nobenih davkov. Kmetje so morali iz strahu pred davki na pijačo in jed skrivati vino in kruh, kajti tisti, ki bi »o njem samo slutili, da ne strada, bi bil, kakor pripoveduje Rousseau v svojih Confessions, izgubljen«.

⁵ Ko so se plemenitaši v noči 4. avgusta odrekli svojih privilegijev, so našli vsega 150 takih predprav. — »Besonders drückend waren die Jagdrechte des Adels. Der Prinz von Condé lies junge Wölfe aufziehen, damit er im Winter auf die freigelassenen Raubtiere, die natürlich Menschen und Vieh in den Dörfern bedrohten, fröhlich jagen konnte. Das Vorrecht des Adels, Kanninchen zu hegen und Taubenschläge zu halten, war eine schwere Last für den Bauern, der oft sogar gezwungen wurde, Gewächse aufzubauen, die zur Nahrung des Wildes besonders geeignet waren. Des Königs Jagdgebiete umfassten eine Million Morgen. Noch 1762 wurde in ihren Bereich allen Bauern verboten Felder und Gärten durch Zäune vor dem Wilde zu schützen. Vom 1. Mai bis 24. Juni durfte niemand, nicht einmal der Eigentümer seine Felder betreten, damit die brütenden Rebhühner nicht gestört wurden.« (D a m a s c h k e. L. c. str. 237.)

⁶ »Alle Gewerbe wurden gezwungen, sich als Zünfte zu organisieren. Diese aber mussten sofort besondere Steuern für die Verleihung der Zunft-

Sicer pa se najbolje vidi, kaj je neposredno pred revolucijo ljudi najhujše težilo, iz pritožb, ki so jih zastopniki tako zvanega tretjega stanu (tiers état) leta 1789. prinesli s seboj napisane v posebnih zvezkih (les cahiers).

Tu naj navedem samo nekatere, najbolj značilne njihove zahteve.⁷

Predvsem drugim zahtevajo v večini teh zvezkov, da se na temelju »svobode, osebne varnosti in kar najpopolnejše enakosti vseh ljudi pred zakonom in davki, pred kraljem in vsemi oblastmi« proglasijo bistvene (essentiels) pravice državljanov in narodov, pravice, »ki jih ne bo kršil (il ne sera porté aucune atteinte à cette liberté) noben človeški zakon«. Kralju priznavajo sicer popolno eksekutivno oblast, obenem pa ugotavljajo, da »počiva (réside) vsa zakonodajna oblast v ljudstvu, ki jo izvršuje po svojih zastopnikih«.

Osebna svoboda se mora zajamčiti vsem državljanom in prebivalcem kraljestva; ta svoboda se ne sme kršiti niti s kraljevimi zapornimi ukazi (lettres de cachet) niti z ukazi guvernerjev, vojaških poveljnikov, upravnih oblastnikov ali sodnikov, z eno besedo, z nobenim svojevolsnim dejanjem oblasti.⁸ Odpraviti se morajo vsi privilegiji in kot osnovni zakon se mora ustanoviti, da dedno plemstvo... ne daje nikakih zakonitih predpravil, da ne izuzema od davkov ali javnih bremen, da ne

rechte entrichten. Die Stelle des Zunftvorstehers war ein Amt, das die Regierung verkaufte. Der Staat schuf Stellen zur Beaufsichtigung der Zünfte. Den Zünften aber wurde gleichzeitig wiederum das Recht gegeben, sich gegen bestimmte Abgaben von dieser Beaufsichtigung loszukaufen. Meisterrechte konnten nur nach vorschriftmässiger Prüfung von den Zünften verliehen werden. Der König behielt aber das Recht auch unabhängig von den Zünften Meisterrechte zu verleihen. Die Zünfte erhielten wieder die Möglichkeit durch eine bestimmte Steuer es zu verhindern, dass diese »Kgl. Meisterrechte« verliehen wurden und ihnen die damit beschenkten Konkurrenz machten. So gerieten die Zünfte selbst allen Vorrechten zum Trotz in grosse Schulden. Man schätzte sie schon 1758 für ganz Frankreich auf etwa 30 Mille Livres.« (D a m a s c h k e. L. c. str. 244.)

⁷ Cfr. H e n r i S é e : Les idées politiques en France en XVIIIe siècle, 1920, str. 256 ss.

⁸ Osebna svoboda obsega: »La faculté d'en sortir, de vivre où l'on veut, celle d'aller et venir, de demeurer où il plait sans empêchement, sauf les formalités de police, dont la manutention ne peut appartenir qu'aux juges ordinaires« (H. S é e : L. c. str. 257).

daje nikake izključne pravice do katerekoli službe, bodisi cerkvene, civilne ali vojaške; zasluženje edino naj daje pravico (»sera un titre pour parvenir à«) do vseh služb.⁹ Poleg tega zahtevajo vsi, tretji stan in plemstvo, da se proglasi ustava.

Ideje, ki so prešinjale dobo francoske revolucije so bile: svoboda, enakost in suverenost ljudstva.

Teoretično so te ideje značile nov političen in vobče socialen nazor, ki se je tekom stoletij izkristaliziral iz takratnih modroslovnih in državno-političnih teorij. Nezadovoljne, revolucionarne ljudske množice pa so te ideje razumele predvsem le kot nekaka gesla za boj proti neznosnim in osovraženim izrodkom fevdalizma in absolutizma. Nasilni absolutistični režim se mora streti. Volja ljudstva je najvišji zakon. Zato ni in ne more biti gospodarja nad ljudstvom. Predpravice fevdalnih stanov je treba za vedno odpraviti. Vsi ljudje so namreč enaki in sleherna razlika med višjimi in nižjimi stanovi je krivična. Za vse naj velja ista svoboda in isti zakoni. Izginiti morajo tudi vse predpravice cehov; proč s temi okorelimi organizacijami in konec naj bo njihovega škodljivega omejevanja gospodarske in osebne svobode! Tudi v tem pogledu naj velja za vse svoboda, enakost in bratstvo vseh ljudi.¹⁰

Približno tak je bil realni in praktični zmisel velikih idej francoske revolucije, tako nekako so ljudske množice razumele demokratična načela tudi še dolgo za tem. Demokracija je pomenila zanje sintezo vseh onih, zlasti političnih reform, ki naj bi vse ljudi izenačile.

⁹ »Ce sont les événements eux-mêmes, qui ont montré la nécessité d'imposer au roi la volonté de la nation de créer la Constitution et un ordre régulier de choses, qui a toujours manqué à l'Ancien Régime. Et de même si, l'exposé des innombrables réformes, que réclament les cahiers s'inspire si directement des idées philosophiques du XVIIIe siècle, c'est que les théoriciens, eux-mêmes, comme Voltaire, n'emettaient leur programme de réformes que comme remèdes aux abus que la réalité leur faisait voir journellement«. (H. S é e. L. c. str. 260/61.)

¹⁰ Prva revolucionarna ustava (l. 1791.) v popolnem soglasju s tem začenja z besedami: »Odpravljeno je plemstvo, perija, podedovane predpravice, stanovske predpravice, fevdalni red, patrimonialno sodstvo... in vsaka druga predpravica, izvzemši ono, ki jo ima javni uradnik pri izvrševanju svojih funkcij« (B. V o š n j a k : Ustava in uprava ilirskih dežel 1910, str. 29).

Samo ta zmisel in samo tako pojmovanje demokracije je moglo dati njenim idejam svet preobrazujočo silo ter jim pripomoči do tolikega razmaha.¹¹

Kakor nikdar poprej in nikdar pozneje si ljudje tudi to pot niso niti najmanj belili glave, ali se nove ideje sploh dajo dosledno uresničiti oziroma kedaj in pod kakšnimi pogoji bi to bilo mogoče. Neznosne krivice starega političnega sistema so bile preočividne, sedanost je bila pretemna in pretežka, da se ljudje ne bi slepo oklenili novih tako vabljivih in mikavnih nazorov.

Zato ni čudno, da ni nikogar motilo očividno, vprav diametralno nasprotje, ki obstoja med načeli popolne svobode in enakosti vseh ljudi.¹² V tej zvezi je tudi lahko razumeti, kako je mogla ideja ljudske suverenosti brez odpora izzveneti v tako zvani demokratski parlamentarizem, ki se po Rousseaujevem nauku s pravo, resnično demokracijo vobče ne da združiti.¹³

¹¹ »Die Bewegung, in deren Verlauf in vielen Ländern die Macht von den wenigen auf die vielen übergegangen ist, entsprang zwar teilweise dem Druck vorhandener Beschwerden und teilweise der Ideologie der natürlichen Menschenrechte, die letztere Ursache hat aber eine kleinere Rolle gespielt als ihre damaligen Apostel erwarteten. Nirgends haben die Volksmassen ein starkes und dauerndes Verlangen nach politischer Macht gezeigt... Weder die Überzeugung, daß die Macht besser dem Volk als der Herrschaft eines einzelnen oder weniger anvertraut wird, noch der Wunsch des Durchschnittsmenschen, an der Regierung seiner eigenen Gemeinschaft teilzunehmen, ist in Wirklichkeit ein starkes Motiv zur politischen Veränderung gewesen. Die Volksherrschaftliche Regierung ist gewöhnlich... erstrebt, gewonnen und geschätzt worden, ... als ein Mittel, um fühlbar Übelstände loszuwerden und greifbare Vorteile zu sichern, waren diese Ziele aber erreicht, so hat das Interesse daran allgemein eine abnehmende Tendenz gezeigt.« (Bryce: Moderne Demokratien I. 1925, str. 41/42.)

¹² »Verweilen wir bei diesem Punkte (vprašanje svobode in enakosti) einen Augenblick, weil er gestattet, den Demokratismus scharf von Liberalismus zu sondern. Dessen soziale Freiheit ist eine natürliche Freiheit, die Möglichkeit der Ungleichheit, sich auszuwirken... Wer Antithesen liebt, wird sagen, die Demokratie sei die Freiheit der Schwachen, der Liberalismus die Freiheit der Starken.« Hasbach: Die moderne Demokratie, 2. Aufl. 1921, str. 26.)

¹³ »Die Oberherrlichkeit oder Staatshochheit kann ... nicht vertreten werden; die besteht wesentlich im allgemeinen Willen, und der Wille läßt sich nicht vertreten; ... Die Abgeordneten des Volkes sind also nicht seine Vertreter und können es gar nicht sein; sie sind nur seine Bevollmächtigten und dürfen nichts entscheidend beschließen.« (Rousseau: Der Gesellschaftsvertrag III. 15.)

Sicer pa niso taki pojavi v zgodovini človeštva nikaka redkost. Komaj pol stoletja pozneje na primer se je z marksizmom ponovilo popolnoma isto. Tudi tega so se milijonske množice delavstva oprijele, kot nekakega novega evangelija, ter se ga še danes oklepajo kljub zgrešenosti njegovih osnovnih nauk. Ves Marksov ekonomski sistem z njegovim znamenitim naukom o tako zvani nadvrednosti, ki jo delodajalci odtegujejo delavcem, je, kakor vemo, v osnovi zmoten. Ali to ni delavskih množic niti najmanj motilo, pa jih tudi še danes ne moti. Preveč so na svoji lastni koži občutile in še občutijo, kako jih naraščajoči kapitalizem pritiska in izsesava. V tem, da se delavstvu godi strašna krivica, je imel Mark prav. To pa je tudi zadoščevalo. To in pa misel, da pride in mora priti dan, ko bo delavstvo obračunilo s svojimi izkoriščevalci, je dajalo marksizmu njegovo moč, prav kakor je moč demokratičnih idej izvirala iz njihovega nasprotja napram krivicam prejšnjega političnega sistema.

2. Zgodovinski uspeh modernega demokratičnega pokreta.

Bližnja naloga moderne demokracije je torej bila, povesti množice brezpravnega ljudstva (tako zvani tretji stan) v zmagovit boj proti samovolji monarhističnega absolutizma, krivičnim privilegijem plemstva in višje duhovščine ter odstraniti vse ovire svobodnega udejstvovanja poedincev. To predvsem je značilo revolucionarno agitatorično geslo svobode, enakosti in bratstva, to je bil najbližji praktični zmisel slovesno proglašanih »naravnih človeških pravic«, ki so kot obče ali osnovne državljanske pravice prešle polagoma v ustave vseh demokratičnih držav.

Tako čitamo n. pr. v naši ustavi, da so vsi državljani pred zakonom enaki in da uživajo vsi enako zaščito oblasti (člen 4.), da ne more biti nihče klican na odgovor, niti biti priprt niti mu ne more drugače nihče vzeti svobode, razven v slučajih, ki so predvideni v zakonu (čl. 5.), da ne more nikogar soditi nepriстойno sodišče (čl. 6.) in da ne more biti nihče obsojen, dokler ni bil pristojno zaslišan ali na zakonit način pozvan, da se brani (čl. 7.) itd.

Ogromnega pomena teh določb se danes kajpak ne zavedamo več. Nasprotno, človek, ki ne pozna zgodovine, bo celo smatral, da so vsaj nekatere teh določb tako same po sebi razumljive in tako splošno priznane, da bi jih niti ne bilo treba posebej navajati. Aktualnejše in pomembnejše se danes utegnejo marsikomu zdeti nekatere socialnoekonomske

določbe (III. oddelek naše ustave), kakor n. pr., da stoji delovna moč pod zaščito države (čl. 23.), da izvirajo iz svojine tudi obveze in da njena uporaba ne sme biti na škodo celote (čl. 37.) itd.

Toda v resnici je to samo danes in samo na prvi pogled tako. Mi danes se res ne zavedamo prav, kaj to pomeni, da so vsi državljani pred zakonom enaki ali, kaj se to pravi, da je osebna svoboda zajamčena, ali da je zajamčena svoboda vere in vesti. Nam se pri tem kaj rada vsiljuje misel, da so to le nepotrebne besede. Toda, če se zamislimo nazaj v dobo neposredno pred francosko revolucijo, in v prva desetletja po nji, tedaj vidimo, da gre tu v resnici za velevažna, osnovna politična načela, ki jih prej niso priznavali, kaj še, da bi jih smatrali za nekaj, kar se tako samo po sebi razume, kakor mislimo to danes.

S proglasitvijo tako zvanih človeških pravic je bil položen temelj novega demokratičnega družabnega sistema. Ustavno priznanje teh pravic pomeni veliko, prav za prav odločilno zmago demokratične misli. To je bil prvi veliki in največji uspeh modernega demokratičnega pokreta in s tem je izpolnila demokratična ideja velevažno, v prav zgodovinsko nalogo.

3. Demokratični parlamentarizem in njegove težave.

Naravne človeške oziroma obče državljanske pravice ne pomenijo sicer že same po sebi prave demokracije. Pač pa je v njih položen temelj, na katerem naj bi se prava resnična demokracija razvila.

In res, čim je bil led prebit in čim je bila izvojevana prva in odločilna zmaga, je demokratična misel razmeroma hitro napredovala. Ljudske množice so se vedno intenzivneje udeleževale javnega življenja. Namesto konstitucionalizma, ki je priznaval državljanom le osnovne državljanske pravice, se je vedno bolj uveljavljal parlamentarizem, kjer se državljani udeležujejo po voljenih zastopnikih zakonodaje in uprave v državi. Prvotni, po davčni moči, izobrazbi itd. diferencirani indirektni volitvi je polagoma sledila direktna, tajna, splošna in enaka volilna pravica.

Z uvedbo direktne, tajne, splošne in enake volilne pravice je parlamentarni sistem dosegel svoj višek in zdelo se je, da je s tem tudi demokratična misel izvojevala svojo končno zmagο.

Toda zgodilo se je drugače.

Še preden se je mogla ideja splošne in enake volilne pravice zares dosledno uveljaviti, še predno se je ta pravica raztegnila tudi na ženske, so se že pokazale mnogobrojne hibe modernega demokratičnega parlamentarizma. Pred vojno je bila ženska volivna pravica še prava redkost. Toda tudi že v tem času, ko je bila skoro v vseh evropskih državah še polovica državljanov brez volivne pravice, so se že množili znaki, da se bliža demokratični parlamentarni sistem težki krizi. Zgodilo se je, kakor se zlasti pri važnejših socialnih idejah obče rado zgodi, to je, da izgube svojo privlačno silo in s tem tudi preobrazujočo moč, še predno so se mogle vsaj v glavnih obrisih praktično uveljaviti.

Pο vojni se je za trenutek videlo, kakor da je demokratična ideja predvsem pa misel res splošne in enake volivne pravice (dopolnjena s proporcem) končno uveljavno prodrła in obveljala. Toda prav v tem času je vsled izrednih povojnih prilik tako rekoč na enkrat izbruhnilo skoro v vseh demokratičnih državah še hujše nezadovoljstvo nad modernim demokratičnim parlamentarizmom. Naravna posledica tega nezadovoljstva pa je tudi vedno večje nezaupanje v demokratično idejo vobče.

II.

VZROKI TEŽAV MODERNE DEMOKRACIJE.

1. Zunanje okolnosti.

Vzroki današnje krize modernega parlamentarizma so različni. Najprej moramo tu omeniti nekatere zunanje okolnosti, ki ne dajo, da bi se mogel parlamentarni in vobče demokratični sistem v polni meri uresničiti.

Pred vsem drugim ne smemo prezreti, da je moderni parlamentarizem v vseh državah, izvzemši Anglijo, nekaj bolj ali manj umetnega. Samo angleški parlamentarizem je produkt stoletja in stoletja trajajočega razvoja. Povsod drugod pa so uvedli moderni parlamentarni sistem umetno, tako rekoč čez noč, in ne po domačih razmerah, marveč po tujem vzorcu.

Znano pa je, da se tuje družabne ustanove le redkokdaj zares udomačijo in še to le po dolgem času. Kaj čuda tedaj, če parlamentarni stroj na kontinentu od vsega začetka škriplje in hrešči ter ne more nikdar prav delovati. Nedostaja pač osnovnega pogoja za to, to je ljudi, ki bi zares pravilno pojmovali pravice in dolžnosti, ki jim jih parlamentarizem daje oziroma nalaga.

Poleg tega pa je v mnogih državah (to velja zlasti tudi za našo državo) splošni kulturni nivo ljudi mnogo prenizek, da bi se mogli uspešno udeleževati političnega življenja ter zares smotreno soodločati v najbolj važnih in perečih javnih vprašanjih.

To je tem težje, ker postaja javno življenje vedno bolj zamotano, ker ima država vedno več in vedno težjih, ne samo političnih, marveč tudi gospodarskih in socialnih nalog. Carinska politika n. pr. je za vso državno politiko velevažna zadeva. Toda prav to vprašanje je obenem tako težko in zamotano, da je celo resničnim strokovnjakom največkrat težko povsem zanesljivo odločiti, kaj je najbolj prav in kaj bi bilo v škodo. Jasno je, da v takih in številnih podobnih zadevah ljudske množice sploh ne morejo imeti nikakega zares utemeljenega mišljenja in zato tudi ne morejo potom volitev smotreno sodelovati pri reševanju teh zadev.

Po vojni so se razmere v tem pogledu še znatno poslabšale. Države se morajo boriti s silnimi gospodarskimi, socialnimi in tudi političnimi težavami. Na drugi strani pa pričakuje prav v tem času večina ljudi od države in parlamenta tem izdatnejše podpore in pomoči, na kakršno v normalnih predvojnih prilikah morda niti mislili niso. Tako so narastle povojnim parlamentom nebrojne gospodarske in socialne naloge, katerih ne bi mogli niti v normalnih prilikah zadovoljivo izpolniti. Ljudje pa so prav radi tega izgubili še tisto malo vere in zaupanja v demokratični parlamentarizem, ki so ga prej do njega gojili.

2. Tehnične (organizatorične) hibe demokratičnega parlamentarizma.

Poleg označenih zunanjih okolnosti pa so povzročile današnjo krizo modernega parlamentarizma tudi razne njegove tehnične ali organizatorične hibe.

Na prvem mestu moramo v tem pogledu omeniti običajni demokratični volivni red.

Danes stoje, kakor vemo, v ospredju vsega javnega življenja predvsem razna pereča gospodarska in socialna vprašanja. Jasno pa je, da v teh in podobnih zadevah ni mogoče nič pametnega ukreniti, dokler imajo v teh stvareh vsi enako besedo. To se pravi, da je splošna in enaka volivna pravica v nepolitičnih zadevah tudi eden izmed vzrokov neljubih pojavov v demokratičnem parlamentarizmu.

Sicer pa je to tako naravno in nujno, da kljub vsem demokratičnim načelom drugače vobče biti ne more. Če se parlamenti danes umešavajo v vse, in to z vprav »univerzalno nekompetnostjo« (Duprat), tedaj je to samo logična posledica tega, ker imajo ob volitvah vsi državljani enako pravico odločati o vsem, kar se jih tiče, pa tudi o vsem, kar jih niti najmanj ne zanima in kar morda niti najmanj ne posega v njihove zadeve. Tako odločuje kmet o delavskih, delavec o kmetskih, oba pa o obrtniških, industrijskih, uradniških in vseh drugih zadevah, ki se jih mnogokrat niti malo ne tičejo. Zato ni čudno, da ne kažejo tako, na osnovi splošne in enake volivne pravice izvoljeni parlamenti baš za najbolj aktualna in važna strokovna in stanovska vprašanja nobenega pravega zanimanja. Zato je le naravno, če postane vsaka še tako nepolitična zadeva v demokratičnem parlamentu politikum ter se presoja in odloči po zgolj političnih vidikih.

Nadaljnji vzrok številnih težav in neprilik demokratičnega parlamentarizma je proporc. Čeprav se zdi, da je proporc povsem naravna in nujna demokratična ustanova, je po njem nedelavnost in nesposobnost parlamentov le še narasla. Dokler so se poslanci volili po večinskem principu, se je mogla voditi v parlamentih politika večinskih strank. Proporc pa je omogočil, da so dobile vsaj po nekaj mandatov številne male skupine, ki bi sicer ne dobile nobenega mesta ter bi prav radi tega ob volitvah samostojno niti ne nastopile. Ta razcepljenost parlamentarnega zastopstva v nebrojne stranke in strančice je le še povečala težave demokratičnega parlamentarizma.

Eden izmed vzrokov nedelavnosti in nesposobnosti demokratičnega parlamentarizma tiči tudi v tem, ker morajo poslanci sklepati o stvareh, ki jih mnogokrat niti malo ne razumejo. To pa je zopet nujna

posledica individualne volitve poslancev. K e l s e n meni radi tega, da bi kazalo urediti organizacijo političnih strank s posebnim zakonom, potem pa jim prepustiti, da bi lahko pošiljale v parlament namesto individualno izvoljenih poslancev določeno število delegatov. Ti delegati bi se lahko po potrebi menjali. Tako bi se zbirale v parlamentu za vsak važnejši predmet vedno le najboljše strokovne moči, ki bi gotovo dvignile ugled parlamenta ter bi lažje uspešno delovale.¹⁴

Močno ovira delo parlamenta zlasti tudi običajni parlamentarni način sestavljanja vlad. Po običajnem pojmovanju parlamentarizma spada namreč k bistvu tako zvane parlamentarne vlade, da je sestavljena po večinskem principu, to se pravi, da ima v parlamentu za se večino poslancev. Neizogibna posledica tega pa je, kakor pravi E l e u t h e r o p u l o s, da se vse parlamentarno delovanje nujno suče okrog obstoja vlade, pozitivno pa se dela le malo in s težavo. Po njegovemu mnenju bi se dalo tudi temu s primerno reformo vsaj do neke mere odpomoči.¹⁵

Vse to so dejstva in misli, ki pač jasno kažejo vso nepopolnost obstoječega parlamentarnega sistema. Ne da se reči, da bi bili s tem tudi že dovolj razkriti vsi in baš najgloblji vzroki današnje njegove krize. Še manj pa bi mogli trditi, da je v pravkar očrtanih mislih tudi podana pot k popolnemu ozdravljenju demokratičnega parlamentarizma in moderne demokracije sploh. Nasprotno, preden govorimo o tem, moramo pomisliti, ali ne nosi demokratična ideja sama v sebi kalí svoje današnje bolezni.

3. Nesoglasje med demokratično ideologijo in modernim družabnim redom.

Ideja demokracije se nam zdi danes tako naravna, tako samo po sebi razumljiva, da se navadno niti ne vprašujemo, kaj

¹⁴ Cfr. K e l s e n: Das Problem des Parlamentarismus, str. 17/18.

¹⁵ To reformo predstavlja E l e u t h e r o p u l o s (P. P. str. 6) tako, da bi se vlada enostavno volila v parlamentu ob začetku vsake parlamentarne periode, kakor se volijo (po proporcu) razni parlamentarni odbori. Po teh volitvah bi se, po mnenju avtorja, stranke ne borile več za svojo moč, marveč za svoje mnenje o vsakokratnem predmetu. Vlada pa bi se sklepu parlamenta pokorila ter ga izvrševala. Seveda je ta misel, kakor se morda zdi originalna in mikavna, praktično uprav neizvedljiva, kajti vlada ni delniška družba, pri kateri se lahko delnice poljubno porazdelijo med člane.

pravzaprav vsebuje, v čem tiči njeno bistvo. V vsakdanjem življenju se nam to vprašanje navadno tudi ne vsiljuje. V vsakem posameznem primeru smo si namreč večinoma na jasnem in tako edini, kaj je demokratično in kaj bi bilo nasprotno demokratičnim načelom, da nam ni treba o tem še posebe razmišljati.

Čisto drugače pa je, če se popolnoma na splošno vprašamo, kaj je demokracija. To vemo pač vsi, da pomeni ta beseda nekaj, kar bi se po naše reklo vlada ljudstva ali kratko ljudovlada. O tem ni nobenega spora, da smemo govoriti o demokraciji samo tam, kjer se ljudska volja spoštuje, kjer ona odločuje. Toda, če se vprašamo, kdo je tisto ljudstvo, ki vlada, oziroma, ki bi po načelu demokracije imelo pravico vladati, ter kako, na kakšen način ono vlada oziroma, kako naj bi vladalo, tedaj je takoj konec prejšnje jasnosti in naenkrat stojimo pred problemom, ki si ga ne znamo rešiti.

a) Demokratični pojem ljudstva in današnja družba.

V prvi dobi modernega demokratičnega pokreta ni bilo v tem pogledu nikakih posebnih težav. Teoretično so se sicer tudi že takrat bavili zlasti s problemom ljudske volje, toda za praktični uspeh in neuspeh demokratične ideje niso imela ta razglabljanja nikakega pomena. Zakaj zmisel novega gibanja je bil jasen. Šlo je — kakor vemo — za to, da se izenačijo vsi ljudje, da se odpravijo vse predpravice fevdalizma in cehovstva, da postanejo vsi ljudje svobodni in enaki udje suverenega ljudstva. Demokracija je pomenila negacijo vseh političnih in vobče socialnih razlik ter zato zlasti tudi negacijo vseh onih družabnih skupin in enot (plemstva, duhovščine, cehov itd.), ki so v dotedanem javnem življenju imele kako vidnejšo in vplivnejšo vlogo.¹⁶ Ona je priznavala samo eno družabno skupino, to je ljudstvo, obstoječe iz samih svobodnih in politično enakih državljanov. Temu tako uniformiranemu ljud-

¹⁶ Po prvi revolucionarni ustavi je francoski parlament sprejel celo poseben zakon, s katerim so prepovedali sleherno združevanje v gospodarske in socialne svrhe.

stvu je demokracija priznavala atribut suverenosti, to je najvišje, v vsem odločujoče volje in moči.

Francoska revolucija je bila kljub gospodarskemu in socialnemu ozadju le politična revolucija in vse demokratično gibanje v prvi polovici preteklega stoletja je imelo političen značaj. Praktični cilj tega pokreta je imel sicer tudi gospodarski in socialni pomen (n. pr. odprava podložništva ali zemljiška odveza), toda pot do nje je vodila preko priznanja tako zvanih naravnih človeških oziroma osnovnih državljanskih pravic, predvsem popolne politične svobode in enakosti.

Demokracija je torej pomenila v tem času čisto določen in zelo aktualen političen program. Bistvene točke tega programa so bile obsežene v tako zvanih naravnih človeških oziroma osnovnih državljanskih pravicah, in po tem, kdo je za oziroma kdo je proti tem pravicam, so se takrat ločili duhovi. V tem programu so bila zapopadena tudi vsa aktualnejša in socialna vprašanja te dobe. Zato so se bili zanj ljuti boji, zato so ljude zanj umirali na barikadah.

Misel, ljudstvo naj vlada, njegova volja naj odločuje, je imela v takratnih preprostih razmerah jasno in realno vsebino. To ni bila samo beseda ali fraza, pripravna za demagoško izrabljanje in zapeljevanje ljudskih množic. Priznanje tako zvanih naravnih človeških pravic, izenačenje državljanov pred zakonom in oblastmi je v teh prilikah pomenilo v resnici vlado ljudstva, spoštovanje in uvaževanje takratne njegove volje.

Danes je v tem pogledu bistveno drugače. Prvotni program demokracije je izvršen. Osnovna demokratična načela se danes splošno priznavajo in nihče več resno ne taji, da je samo na tej osnovi možen resničen napredek. Zato pa je geslo demokracije danes samo še beseda, načelno sicer važna beseda, toda brez praktično pomembne, brez aktualne vsebine.

Današnje javno življenje se ne suče nič več okrog demokratičnih načel. Opira se pač nanje, ali vsebino njegovo tvorijo popolnoma drugi, predvsem gospodarski in socialnopolitični problemi. Kdor pravi, da je demokrat, ne pove s tem danes še nič aktualnega, nič takega, kar bi nas moglo posebe zanimati. Biti demokrat je danes anahronizem, kakor je n. pr. anahronizem, če hoče biti kdo pri nas še danes naprednjak. Demo-

kracija je za nas pač še načelo, vелеvažno osnovno načelo, ni pa in ne more biti nič več program.¹⁷

Moderna demokracija je sicer ljudi znivelirala in izenačila, toda to izenačenje je bilo predvsem le politično in ni toliko segalo na druga področja družabnega življenja. Še preden pa je bilo to izenačenje v resnici dovršeno, je silni tehnični in gospodarski napredek 19. stoletja znova razdelil ljudi po novih gospodarskih in socialnih vidikih v mnogobrojne družabne skupine in enote.¹⁸

Pred vsem drugim je napredek kapitalističnega gospodarstva razločil množice delovnega ljudstva v dva velika tabora: v posedujoče delodajalce (kapitaliste) in pa v nemaniče

¹⁷ »In dem Maße, aber wie sie (sc. Demokratie) Wirklichkeit wurde, ergab sich, daß sie ... keineswegs ein inhaltlich eindeutiges Ziel hatte. Als ihr wichtigster Gegner, das monarchistische Prinzip, schwand, verlor sie selbst an inhaltlicher Präzision und teilte das Schicksal jedes polemischen Begriffes. Zuerst war sie in einer ganz selbstverständlichen Verbindung und sogar Identität mit Liberalismus und Freiheit aufgetreten. In der Sozialdemokratie ging sie mit dem Sozialismus zusammen. An dem Erfolg Napoleons III. und den Resultaten schweizerischer Referenden stellte man fest, das sie auch konservativ und reaktionär sein konnte. Wenn alle politischen Richtungen sich der Demokratie bedienen konnten, so war erwiesen, dass sie keinen politischen Inhalt hatte und nur eine Organisationsform war (podčrtal jaz); und wenn man von einem anderweitigen politischen Inhalt, den man mit Hilfe der Demokratie zu erreichen hoffte, absah, musste man sich fragen, welchen Wert sie ihrer selbst wegen als blosse Form hatte.« (C. Schmitt: Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus, 1923, str. 12.)

¹⁸ »Die alten Parolen »Freiheit«, »Gleichheit« und »Brüderlichkeit« sind seit 1848 und noch mehr seit 1870 von neuen Lehren, die neuen Streit um Prinzipien in sich schließen, wenn nicht verdrängt, so doch überwuchert worden. Freiheit, d. h. volksherrschaftliche Selbstregierung auf repräsentativer Grundlage, ist fest verankert. Brüderlichkeit ist angesichts des dauernden Widerstreits zwischen Arbeitnehmern und der Bourgeoisie zur bloßen Phrase geworden. Soziale und politische Gleichheit ist insoweit erreicht worden, als sie bei großen materiellen Unterschieden bestehen kann. Die neuen Doktrinen und Lehren sind mehr wirtschaftlicher als politischer Natur.« (Bryce: l. c. str. 38.) — Zanimivo je, kako je enakost ljudi dobivala v toku časa vedno drugačen pomen. Prvotno, v krščanski etiki je pomenila — kakor znano — predvsem le-to, da smo vsi ljudje pred Bogom enaki. V 18. stoletju je prešel ta pojem v politični jezik ter je pomenil enakost glede davčnih bremen; v 19. stoletju se je razumevala enakost kot pravna enakost (enakost pred zakonom), v socialnem 20. stoletju pa mislimo predvsem le na socialno in imovinsko enakost. (Cfr. A. Ogris: Politične stranke 1926.)

dela v ce (proletarijat). Vmes med tema dvema novima družabnima slojema je sicer še ostala široka plast kmečkega ljudstva, malih obrtnikov, trgovcev, uradništva itd. Vendar stoji danes borba med delodajalskimi (kapitalističnimi) in delavskimi (proletarskimi) vrstami v vsem kulturnem svetu v ospredju javnega življenja. Na mesto nasprotja med absolutizmom oziroma fevdalizmom in demokracijo je stopilo nasprotje med liberalnim kapitalizmom na eni in socializmom oziroma komunizmom na drugi strani. S pogledom na gospodarsko politiko v državi se je temu pridružilo kmalu še drugo veliko in velevažno nasprotje med industrializmom in agrarizmom.

Pa ne samo to, da se množice ljudstva ločijo danes po drugih vidikih, nego so se ločile v dobi porajajoče se demokracije. Danes se ljudje v javnem življenju vobče ne delijo več toliko po načelih, temveč bolj po čisto praktičnih vprašanjih.

Čimbolj se namreč širi kultura, čimbolj napredujemo v tehniki in gospodarstvu, tembolj se ljudje, poedinci, kakor tudi najrazličnejše ljudske skupine in enote diferencirajo, tembolj stopajo v ospredje razna čisto praktična, bodisi politična, bodisi kulturna, gospodarska ali socialna vprašanja. Vedno dalekosežnejša in intenzivnejša delitev dela je ustvarila celo vrsto novih gospodarskih in socialnih skupin, ki imajo vsaka svoje posebne interese in svoje posebne težnje. Zato bi danes zaman poskušali razdeliti vse ljudi s pogledom na vsa važnejša aktualna vprašanja samo v dva ali tri tabore. Zakaj veliko preveč je različnih aktualnih vprašanj, kjer se interesi poedincev in poedinih ljudskih skupin vsevprek križajo ter si naravnost nasprotujejo.

Iz teh dejstev se jasno razvidi glavna razlika med demokratičnim pojmom ljudstva in današnjo moderno družbo.

V prvi demokratični dobi je bilo ljudstvo nekaj določenega, bila je to nekaka vsota svobodnih in enakopravnih državljanov. Razne druge socialne skupine in enote pri tem skoro niso prihajale v poštev. Pojem ljudstva je imel takrat skoro izključno političen zmisel, kajti takrat je šlo predvsem le za politično enakopravnost, za politično demokracijo. V njej so ljudje videli najboljšo rešitev tudi vseh drugih javnih, bodisi kulturnih, bodisi gospodarskih in socialnih problemov, ki in kolikor so takrat vobče bili aktualni.

V današnjih zamotanih, zlasti gospodarskih in socialnih pri-likah pa nekdanjega demokratičnega ljudstva, obstoječega iz zgolj svobodnih in enakopravnih državljanov, skoro ne vidimo več. Ono sicer še vedno živi, toda v vsakdanje življenje in njegove probleme posega le razmeroma redko. Če izvzamemo zunanjepolitična vprašanja in pa postanek in organizacijo novih držav, tedaj moramo reči, da je ljudstvo v prvotnem, demokratičnem, to je političnem zmislu, stopilo skoro popolnoma v ozadje.

V areni javnega življenja so prevzeli njegovo mesto in njegovo vlogo pristaši različnih kulturnih oziroma vobče svetovnih naziranj, predvsem pa različne sodobne socialne skupine in enote, n. pr. stanovi (delavci, kmetje, obrtniki, trgovci, industrijci, uradništvo itd.) in sloji (proletarci, kapitalisti). Ti tekmujejo med seboj, ti se borijo drug proti drugemu ter skušajo uveljavljati vsak svoje težnje in braniti svoje interese.

Danes ni nihče več samo ali predvsem državljan. Navadno tudi nihče na to ne misli. Vsakdo je v prvi vrsti le delavec, obrtnik, podjetnik itd. ter se po tem prišteva med proletarce ali pa med tako zvane pridobitne kroge, je socialist oziroma komunist ali pa je kapitalist. Za tem se danes ljudje delijo pač tudi po svojem kulturnem in vobče svetovnem naziranju, na svoje osnovne državljanske pravice in dolžnosti pa se spomnijo navadno le ob volitvah in pa, kadar jih kliče vojaška dolžnost.

Pa ne samo to, da se ljudje ne ločijo več v različne tabore toliko po političnih kot po kulturnih in zlasti še po gospodarskih in socialnih vidikih. Ta cepitev sega baš v najbolj aktualnih zadevah še mnogo dalje. Eden in isti človek pripada namreč hkrati različnim socialnim skupinam in enotam. Istočasno, ko sem državljan naše države, sem obenem Slovenec in Ljubljančan, hkrati pa sem tudi še katolik, inteligent itd. Kot Slovenec spadam (politično) skupaj tudi s pripadniki drugih naziranj in drugih stanov, kot katoličan imam tovariše in somišljenike tudi izven Slovenije in celo izven države. Kot inteligent zopet pripadam samo eni skupini, enemu delu slovenskega ljudstva, imam pa v celi državi tovariše, s katerimi me družijo enaki interesi.

Tako nastopa na mestu prejšnjega, skoro enovitega demokratičnega ljudstva v današnjem življenju cela vrsta vsevprek med seboj prepletanih družabnih skupin in enot, ki imajo vsaka

svoj poseben pomen in zato tudi svoje posebne težnje. Jasno je, da v tej tako neenoviti moderni družbi ni mogoče govoriti o kakšni enotni ljudski volji.

Demokratično ljudstvo je imelo svojo voljo. Po demokratični ideologiji je bila to volja večine ljudstva. Danes je to drugače. V današnji moderni družbi bi mogli praktično označiti kot ljudsko voljo kvečjemu vsakokratni kompromis najrazličnejših družabnih stremljenj in teženj. Ta kompromis se kajpada menjava od vprašanja do vprašanja ter ima vedno drugo lice.

V začetni demokratični dobi je šlo predvsem le za to, da se ljudska volja enostavno ugotovi in uveljavi. Danes pa je prva in najvažnejša naloga družabne organizacije, da pomaga oziroma da vobče omogoča tvoriti ljudsko voljo. Brez vsestranske organizacije najrazličnejših družabnih skupin in enot bi bilo danes, vsaj glede aktualnih javnih vprašanj, vobče nemogoče govoriti o kakršnikoli ljudski volji. Kajti ta nastaja, se šele tvori na ta način, da se različne organizirane družabne skupine in enote v javnem življenju udeležujejo ter skušajo svoje želje in zahteve kolikor mogoče uveljaviti. Šele končni (kompromisni) rezultat tega medsebojnega tekmovanja predstavlja nekako »ljudsko voljo«.

Tako (individualistično) pojmovanje ljudstva je kajpak enostransko in samo deloma pravilno. Da dobimo pravičen pojem o modernem ljudstvu oziroma o moderni družbi, si jo moramo ogledati tudi z druge strani, s tako zvanega univerzalističnega stališča. Vpoštevatvi moramo namreč tudi to, da nastajajo poedine družabne skupine in enote vedno v že obstoječi družbi, da tako rekoč iz nje rastejo ter se iz nje razvijajo. Če bi ne bilo družbe, bi tudi ne bilo različnih družabnih skupin in enot, in ne bi bilo vseh tistih pojavov, ki tvorijo tako zvano družabno življenje.

Z drugimi besedami se to pravi, da današnja družba vendarle ni zgolj sestavina iz najrazličnejših družabnih elementov, marveč je istočasno tudi sama prava, resnična enota, ki se praktično, v vsakdanjem življenju ne da kakor navaden stroj razstaviti v svoje sestavne dele. Tudi moderna družba in zlasti tudi moderno ljudstvo je enota, s svojim posebnim smotrom in zato tudi s svojim posebnim življenjem.¹⁰

¹⁰ Prav tako kakor bi bilo napačno, če bi hoteli današnje družabno življenje pojmovati in razlagati samo z individualističnega stališča, pa bi bilo tudi zgrešeno, če bi z znanim dunajskim sociologom O. Spann om mislili, da je mogoče družbo in njene pojave zares pravilno umevati samo z nasprotnega, univerzalističnega vidika. V resnici sta namreč oba vidika.

Še eno razliko med demokratičnim ljudstvom in današnjo moderno družbo naj omenjam.

Čisto politične zadeve, ki se je demokratična ideja nanje nanašala, so se tikale ter se tičejo, kakor vemo, vseh državljanov enako. Zato pa je bilo povsem logično in nujno, da je bila demokratična družba kolikor mogoče enotna, torej centralistično urejena. Danes, ko stoje v ospredju predvsem praktična vprašanja, pa je kaj takega nemogoče. Centralistična ureditev moderne družbe bi pomenila preziranje in omalovaževanje aktualnih življenjskih vprašanj. Moderna družba je za centralizacijo vse preveč slikovita in preveč zamotana. Ona se da smotreno in radovoljno urediti samo na ta način, če se pri tem primerno vpoštevajo najrazličnejše posebne, politične, kulturne, gospodarske in socialne težnje vseh mnogobrojnih družabnih skupin in enot.²⁰

b) Neskladnost demokratičnega parlamentarizma in današnje družbe.

Demokratični parlamentarizem, sloneč na splošni in enaki volilni pravici, je logična posledica demokratične ideje.

Če je ljudstvo zares samo nekaka vsota svobodnih in politično enakopravnih državljanov, potem je naravnost nujno, da ima vsak državljan enako pravico soodločevati pri organizaciji in upravi ljudskih zadev. Volja demokratičnega parlamenta je bila v tem primeru v resnici izraz ljudske volje in parlament sam je bil v resnici organ ljudstva.

Danes je to seveda drugače. Parlament, izvoljen po demokratičnih načelih, ne more biti resničen predstavnik današnjega

pravilna, sta pa obenem tudi oba enostranska. Če trdi Spann v svoji knjigi »Gesellschaftslehre« o individualističnih sociologijah »diese Schulen werden ihr Sprüchlein bald ausgestammelt haben«, je to ravno tako napačno, kakor, če bi kdo rekel, da je Spannova univerzalistična sociologija, ki odkriva mnogo zanimivih in važnih socialnih dejstev, nepotrebna. V resnici je oboje potrebno in samo, če si ogledamo družbo najprej z enega (vseeno katerega) in za tem še z drugega, nasprotnega vidika, dobimo o nji in njenih pojavih vsaj približno pravilno sliko. Na koncu bomo videli, da to ne velja samo o družbi, marveč tudi o posameznem človeku.

²⁰ Cfr. Oppenheimer: »Die Zentralisation des Staates muß fallen!« (P. P. str. 13.)

ljudstva. Še manj pa bi bilo mogoče reči, da je demokratični parlament tudi še danes nosilec ljudske volje, ki je, kakor smo pravkar videli, pravzaprav niti ni.

Kako naj volilec z enim samim glasom, ki ga ob volitvah odda, izrazi svojo voljo glede vseh važnejših zadev, ki se njega tičejo? To bi bilo možno samo tedaj, če bi nastopilo ob volitvah toliko strank, kolikor je vseh važnejših interesnih kombinacij. Samo v tem primeru bi mogel vsak volilec izbrati in voliti tisto stranko, ki bi odgovarjala njegovim težnjam in zahtevam.

Zato so volilci pri današnjih demokratičnih volitvah prisiljeni, da se grupirajo navadno le po enem ali dveh, večinoma osnovnih kulturnih in socialnopolitičnih vidikih. Razna aktualna vprašanja stojé pri tem le bolj v ozadju ali pa vobče ne prihajajo v poštev, razen kolikor se morda dajo v posameznem primeru spretno izrabiti v agitacijske svrhe.

Naravna posledica takih, lahko bi rekli sumaričnih volitev je, da prevladuje v modernem demokratičnem parlamentu le politični moment. Vsak, tudi najvažnejši, n. pr. gospodarski ali socialnopolitični predmet se smatra kot pretežno politična zadeva ter se obravnava z zanimanjem in resnobo samo toliko, kolikor ima političen pomen. Drugače biti ne more. Moderni demokratični parlamentarizem je v osnovi zgolj politična ustanova. Zato pa je le naravno, če obravnava vsako vprašanje s političnega vidika, kakor bi bilo naravno, če bi ga n. pr. odvetniška zbornica razmotrivala z jurističnega, zdravniška s higijskega, društvo sociologov pa s socialnega stališča.

Iz vsega tega se vidi, da moramo zadnji vir, zadnji vzrok obče nedelavnosti in nesposobnosti demokratičnega parlamenta iskati v njegovi idejni osnovi, to je v mehanističnem, demokratičnem pojmovanju ljudstva. Če smo našli, da demokracija danes ni več program, tedaj je naravnost nujno, da je demokratični parlamentarizem anahronizem v pravem, strogem pomenu besede. Demokratični parlament je zgradba, postavljena in prirejena za šablonsko skoro mehanično uniformiranje državljanov. Jasno pa je, da ta zgradba taka, kakršna je, ne more niti približno dobro služiti tako silno narastlim in diferenciranim kulturnim, gospodarskim in socialnim potrebam

današnjega ljudstva. Vsiljuje se naravnost vprašanje, ali se ta zgradba, ta ustanova vobče da tako prezidati in preurediti, da bi mogla ustrezati svojemu sedanjemu namenu.²¹

Dokler je imel demokratični parlament reševati le čisto politična vprašanja, dokler je šlo za aplikacijo demokratičnih načel v političnih zadevah, toliko časa je razmeroma dobro vršil svojo dolžnost. Se danes se ne da tajiti, da izpolnjuje moderni parlament v čisto političnih zadevah razmeroma dobro svojo nalogo.

To je tudi naravno, kajti baš čisto politična vprašanja se tičejo vseh državljanov enako. Zato je parlament, izvoljen na osnovi splošne in enake volilne pravice, brez dvoma sposoben za reševanje takih zadev. V teh stvareh je demokratični parlament v resnici nekak odsev politične grupacije ljudstva in njegova volja je v resnici, vsaj kolikor toliko točen izraz ljudske volje.

Prav tako naravno pa je, da v gospodarskih in socialnih političnih zadevah demokratični parlament nima in ne more imeti resne volje do dela in tudi ne za to potrebnih sposobnosti. Kajti s pogledom na te zadeve ni med ljudstvom in njegovim, na splošni enaki volilni pravici slonečim parlamentom nikake prave podobnosti, kaj še resnične skladnosti. Demokratični parlament ni niti približno izraz in odsev gospodarske in socialne strukture ljudstva, zato pa tudi ne more biti v tem pogledu tolmač in nosilec tako zvane ljudske volje.

V tej naravni in neizogibni neskladnosti demokratičnega parlamenta ter aktualne gospodarske in socialne strukture ljudstva tiči jedro, prvi in glavni vzrok zla, ki je združeno z modernim parlamentarnim sistemom. Moderni demokratični parlamentarizem je zgolj politična ustanova, je organ zgolj političnega ljudstva. Odtod vsa njegova nesposobnost in njegova nedelavnost v gospodarskih in socialnopolitičnih zadevah.

²¹ Boljševiki so bili, kakor znano, mnenja, da je treba demokratični parlamentarni sistem do tal porušiti. V Rusiji so to tudi izvedli — ali z uspehom, to bo pokazala šele bodočnost.

III.

OD DEMOKRACIJE K AVTONOMIZMU.

1. Kriza moderne demokracije.

Po tem, kar smo dosedaj našli, ni več težko odgovoriti na vprašanje, ali se moderna demokracija resnično nahaja v krizi? Zlasti pa bomo na osnovi tega lahko presodili, kaj je z demokracijskim parlamentarizmom, kakšna usoda čaka to prevažno ustanovo?

Demokracijska ideologija obvladuje danes ves kulturni svet. Vse javno delovanje in življenje se danes vrši, vsaj imenoma, po demokracijskih načelih svobode in enakopravnosti. Človeka, ki bi si upal odkrito nastopiti proti tem osnovam družabnega življenja, danes skoroda ni.

Pa tudi razni, očitvidno upravičeni ugovori in pomisleki proti nekaterim neljubim pojavom moderne demokracije še ne pomenijo negacije demokracijskih načel vobče. Nasprotno, v teh pomislekih se večinoma izraža le težnja po izboljšanju, po izpopolnitvi moderne demokracije. Zato v resnici nimamo nobenega zadostnega razloga govoriti o krizi demokracijske ideje.

Ne, ideja demokracije se ne nahaja v krizi. Nasprotno, ona velja ter bo očitvidno veljala tudi v bodoče kot osnova družabnega razvoja in resničnega napredka.

Tudi razni uspeli in neuspeli diktatorski poizkusi povojne dobe ne dokazujejo niti najmanj, da bi se bila demokracijska misel v resnici preživela, da bi se nahajala zares v krizi. Ti poizkusi so pač bolj ali manj naravna posledica izrednih vojnih in povojnih razmer, ki odsevajo iz razrvanih notranjih prilik in težkega gospodarskega položaja. Prav posebno pa se kažejo te izredne razmere v občutni demoralizaciji ljudskih množic, ki se nagibljejo pač k raznim prevratnim revolucionarnim idejam, ne kažejo pa pravega zmisla za vztrajno in požrtvovalno konstruktivno delo. Vse to vodi skoro nujno do tega, da preide uprava in vodstvo javnih zadev v roke posameznikov, ki se čutijo dovolj jake, da naravnajo javno življenje na svojo pest in svojo odgovornost v določeni pravec.

Tiho soglasje, s katerim se ljudske množice mnogokrat pokorijo diktatorskim ukazom, še nikakor ne dokazuje, da bi zmisel za demokracijo v njih resnično zamrl. Taki pojavi pričajo samo, da se ljudske množice trenutno ne čutijo dovolj sposobne uveljaviti v praktičnem življenju načela demokracije. Zato se v izrednih prilikah pač začasno pokorijo diktatorskemu režimu.

Toda to traja in more trajati samo toliko časa, dokler so koristi takega režima tako očitne, da ljudje vsaj trenutno pozabijo na izgubljene pravice. Trajno pa je kaj takega nemogoče. Zakaj ljudje ne živijo samo od tvarnih dobrin, marveč se jim hoče predvsem tudi svobode in svobodnega medsebojnega tekmovanja. Zato ni bil še nikdar noben diktatorski režim trajen, in čim kulturnejši postajajo ljudje, tem kratkotrajnejše so diktature.

Tudi to, da se diktatorski režim naslanja v poedinih primerih (n. pr. fašizem, bolševizem) na razmeroma široke ljudske sloje, ne dokazuje, da bi demokratična misel v ljudstvu zares propadala.

Ljudje, ki aktivno sodelujejo pri uvajanju in vzdrževanju nede-mokratskega, protiparlamentarnega režima, so zlasti dvojni. Prvi, maloštevilnejši se dajo voditi od svoje vlastiželjnosti. Ti se navadno ne strašijo nobenih sredstev, samo da dobe v roke oblast, ki bi jim jo ljudstvo samo najbrž nikdar ne poverilo. Druga, številnejša sku-pina prijateljev diktatorskega režima pa so po večini moralčno malo vredni elementi, ki so pripravljene, če ne že za vsak košček kruha, pa vsaj za dobro plačo podpirati vsak režim. Toda obe ti skupini tvorita le razmeroma neznatno manjšino ljudstva. Vsi drugi, ki morda vsaj na videz soglašajo z diktaturo, ravnaajo tako le iz strahu ter so v resnici pristaši demokracije.

O kaki resnični krizi moderne demokratične ideje torej ne more biti govora. Težavo povzroča samo praktično uveljav-ljenje demokratičnih načel. Te težave pa izvirajo, kot smo pravkar videli, predvsem le odtod, ker demokratična ideja v svoji običajni obliki, v svoji formulaciji ne ustreza dovolj za-motanim problemom današnjega družabnega življenja. Zato je pač potrebno poiskati osnovni demokra-tični misli nov izraz, novo širšo in hkrati bolj točno obliko, tako da bo mogla zajeti vse pro-bleme današnjega političnega, kulturnega in zlasti še gospodarskega in socialnega življe-nja. To se pravi: moderna demokratična ideja potrebuje pač izpopolnitve in evolucije, ni pa nobenega razloga govoriti o njeni krizi in njenem propadanju.

Nekoliko težje kot z demokracijo samo na sebi pa je z demokratičnim parlamentarizmom. Ta je pri ljudeh v resnici na tako slabem glasu, da se vsaj na prvi pogled upra-vičeno vsiljuje vprašanje, ali je moderni parlamentarni sistem sploh še zmožen življenja, ali ni nujno, da se ta ustanova na-domesti s kako drugo, primernejšo in boljšo?

Kljub navidezni upravičenosti tega vprašanja moramo na osnovi tega, kar smo spredaj videli, takoj reči, da je tudi o krizi modernega demokratičnega parlamentarizma napačno govoriti.

Res, moderni parlamentarizem boleha, težko boleha na raznoterih akutnih boleznih. Njegova nesposobnost in nedelavnost, demagogija in koruptnost, ki v njem carujeta, vse to so brez dvoma težke in hude napake, zaradi katerih bi vsaj na prvi pogled upravičeno zdvojili nad to ustanovo modernega javnega življenja.

Toda kljub vsemu temu moramo reči: Dokler bo naše javno življenje slonelo na demokratičnih načelih, toliko časa bo demokratični parlamentarizem ena bistvenih njegovih oblik. Zakaj v današnjih razmerah brez parlamentarizma ni in ne more biti prave demokracije.

Parlamentarna demokracija je res le ena, in sicer ena najbolj nepopolnih, drugotnih oblik demokratičnega sistema. Parlamentarizem pomeni le posredno, tako zvano reprezentativno demokracijo. Prava, neposredna demokracija, kjer ljudstvo samo neposredno odloča, ne pozna nikakega zastopstva in zato tudi nikakega parlamentarizma. Parlamentarizem je le nekak surogat, nekak nadomestek resnične demokracije, nadomestek, ki je pravi resnični demokraciji, kakor si jo je zamišljal Rousseau, pravzaprav bistveno nasproten.

Toda neposredna demokracija je le teorija, ki se je dala uresničiti v malih državah starega veka in v nekaterih majhnih švicarskih kantonih. Danes, ko obsegajo posamezne države že vsled svojih gospodarskih in socialnopolitičnih nalog po večini velika ozemlja, ne more biti govora o neposredni demokraciji, kjer bi prebivalci vse države na skupnih zborovanjih odločali o javnih zadevah. Kaj takega bi bilo popolnoma neizvedljivo. Zato je danes poleg konstitucionalne vladavine parlamentarna demokracija pravzaprav edina praktična oblika demokratičnega sistema.

Pa ne samo to, da v današnjih razmerah brez parlamentarizma vobče ni in ne more biti prave demokracije. Moderni parlamentarizem, ali recimo moderna parlamentarna načela se danes resnično priznavajo ne le v političnem življenju, marveč jih splošno uvažujejo tudi na vseh drugih področjih družabnega življenja.

Povsod, kjerkoli tvori večje število ljudi radi kakšnega skupnega namena ali skupnega interesa posebno socialno skupino ali enoto (n. pr. društvo, družbo, politično stranko itd.), povsod si izbirajo po parlamentarnih načelih svoje zastopnike, katerim poverijo vodstvo oziroma upravo skupnih zadev. Parlamentarizem in njegova praksa nista nič več omejena na pravo parlamentarno življenje, marveč sta postala bolj ali manj splošna oblika družabnega življenja vobče.

Jasno je torej, da tudi o krizi demokratičnega parlamentarizma ne more biti govora. S tem seveda nočem reči, da ne bi bil obstoječi demokratični parlamentarizem v ožjem zmislu nujno potreben temeljite in v nekem pogledu vprav bistvene reforme. O tej sicer ne moremo tu podrobneje govoriti, vendar pa bodo njeni glavni obrisi iz naslednjega jasno razvidni.

2. Bodočnost demokracije in avtonomizem.

Kljub vsem hibam in nedostatkom modernih demokratičnih ustanov je torej vendarle napačno govoriti o krizi demokratične ideje. Osnovna načela moderne demokracije so preveč ukoreninjena v človeških srcih in preveč ustrezajo obćim težnjam in željam ljudi, da bi jih bilo mogoče izruvatí ter nadomestiti s katerokoli drugo socialno idejo. Na drugi strani pa je prav tako res, da moderna demokratična načela kljub vsej svoji neoporekljivosti in neovrgljivosti očividno ne zadoščajo potrebam modernega družabnega življenja.

Kje je torej izhod? Ali so današnje težave modernega demokratičnega življenja morda res neizogibne?

Preden se resignirano vdamo v sedanjí položaj, moramo vsekakor ogledati, ali ni v resnici nobenega širšega in splošnejšega socialnega načela, ki ne nasprotuje temeljem moderne demokracije, pa hkrati omogoča današnjim potrebam ustrezajočo organizacijo javnega življenja.

Odgovor na to vprašanje je razmeroma enostaven. Treba je namreč samo premisliti, v čem tiči tisti zadnji zmisel modernih demokratičnih načel, ki jim daje trajno in splošno veljavo, zaradi katere jih skušamo raztegniti na vsa področja javnega življenja. Kajti to, da govorimo danes n. pr. o demokratičnih načelih v gospodarskem življenju, ali kratko o gospo-

darski demokraciji, dokazuje, da je demokratična misel končno le izraz nekega širšega, splošnejšega stremljenja, ki prevzema več ali manj vse javno življenje.

Vprašanje je tedaj samo, kakšno je to splošno stremljenje, kaj je njegov cilj? Zakaj se ljudje še danes, po vseh svojih slabih izkušnjah vendarle tako krčevito oklepajo demokratičnih idej?

Zakaj, gotovo je, da danes ne plaši ljudi toliko bojazen, da bi se mogli še kedaj povrniti časi podložništva in popolne brezpravnosti nižjih slojev. Tudi se menda nihče resno ne boji, da bi se denarna aristokracija upala uzakoniti si kar odkrito podobne predpravice, kakor so jih uživali fevdalni stanovi. Tako daleč, vsaj za enkrat še nismo. Tisto, radi česar se ljudje danes tako trdovratno drže demokratičnih načel, je slast svobode in neodvisnosti, je tista prijetna zavest, da se ni treba pokoriti tujim zapovedim, marveč si, vsaj kolikor toliko, sam svoj gospod. Ljudje so okusili, kaj pomeni svoboda, okusili so, kaj znači samovlada, pa naj si bo še tako nepopolna. To je ono, čemur se ljudje nočejo odreči, to je ono, kar daje demokratičnim načelom trajno vrednost.

Stremljenje po osamosvojitvi, stremljenje po tem, da posameznik, da posamezna družabna skupina ali enota sama odloča o svojih zadevah, to je osnovna smer vsega modernega družabnega gibanja in razvoja. Katerikoli socialni pokret si ogledaš, na dnu vsakega takega gibanja se ti pokaže težnja po osamosvojitvi, težnja, da bi bili ljudje, bodisi poedinci, bodisi poedine družabne skupine ali enote v nekem določenem pogledu zares neodvisni, zares sami svoji gospodarji.²²

To stremljenje je tem jačje, čim bolj se ljudje zavedajo sami sebe, čim bolj samozavestni so in čim bolj spoznavajo svet okrog sebe. Kratko smemo reči, čim bolj se kultura širi in raste, tembolj izrazita postaja v ljudeh in raznih skupinah in enotah težnja po samostojnosti in neodvisnosti od tuje volje, ali z eno

²² Izjemo tvori kvečjemu kakšno reakcionarno gibanje, ki pa uspeva le začasno, za kratko, prehodno dobo, pa še to navadno le tedaj, če se spretno skriva za navidezno naprednimi gesli.

besedo: tembolj izrazito postaja stremljenje po avtonomiji.²³

Na dnu modernega demokratičnega gibanja opazamo od vsega začetka to težnjo. Če se ne oziramo na tiste zunanje okolnosti, ki so dajale v konkretnih prilikah demokratičnim idejam poseben praktičen zmisel, tedaj je jasno, da je demokracija od vsega začetka pomenila ljudsko osamosvojitvev, avtonomijo ljudstva v državi. Jasno se to kaže v ideji ljudske suverenosti, to je najvišje, povsem neodvisne ljudske oblasti v državi.

V istem osnovnem smislu, ki ga je imela demokratična misel v državnem, čisto političnem življenju, govorimo danes tudi o demokraciji na različnih drugih področjih javnega življenja. Ideja gospodarske demokracije n. pr. je le izraz stremjenja po tem, da bi v gospodarskih zadevah, da bi v gospodarskem življenju vobče ne odločali samo lastniki kapitala, marveč da bi imeli tu primerno besedo tudi vsi drugi ljudje, ki in kolikor se na tem področju udeležujejo, oziroma vsi, ki in kolikor so tu neposredno udeleženi in prizadeti.

To stremljenje je kajpak po večini nejasno in pomešano z napačnimi predstavami in pojmi, prevzetimi iz politične demokracije. Politična demokracija ali morda rajši bolj splošno politična samovlada (avtonomija) ljudstva v državi je lahko slonela na načelu svobode in enakosti vseh državljanov. Zakaj splošne državnopolitične zadeve se tičejo v resnici vseh državljanov enako.

²³ »Der Mensch ist zuerst nicht selbstbewußt, kein Einzelner, sondern in der Sitte und in der allen gemeinsamen Weltanschauung befangen. Mit dem Ausgang der Sippenverfassung erwacht das Selbstbewußtsein und seit dem findet sich bei allen arischen Völkern, und bei einem Teile der übrigen im wachsenden Maße und im steigenden Grade eine Teilnahme des Einzelnen an der Regierung des Volkes... hinter den Erscheinungen steht hier eine beharrliche Kraft, das stetige Wachsen des menschlichen Selbstbewußtseins, stetig zunehmender Kenntnis seiner Umgebung, die jeden einzelnen immer fähiger macht sich selbst und die Dinge zu bestimmen, statt von andern bestimmt zu werden. Das Streben, das aus dieser Kraft hervorgeht, hat kein festes Ziel, da kein ständiges Maximum von Freiheit und Selbstbestimmung in der Seele des Staatsbürgers lebt, wohl aber eine bestimmte Richtung nach Erweiterung der vorhandenen Selbstbestimmung, eine Richtung, deren er sich wohl selbst bewußt ist.« (Paul Barth: Philosophie der Geschichte als Soziologie I. 2. Aufl. 1915, str. 86.)

Zato je tu popolnoma pravilno in v redu, ako so pri reševanju teh zadev zares vsi državljani enako udeleženi. Pri splošni civilni in kazenski zakonodaji, pri reševanju domobraskih (vojaških), zunanjepolitičnih ali občih finančnih zadev sme in mora vsak državljan imeti samo en glas. Podobno velja očitno tudi o raznih občekulturnih zadevah, kakor je n. pr. vprašanje vzgoje in pouka v ljudski šoli.

Drugače pa je v posebnih gospodarskih in socialnopolitičnih stvareh. Tu niso niti vsi prebivalci enega in istega kraja ali ene in iste dežele enaki, to se pravi vsaj približno enako udeleženi, enako prizadeti, kaj še da bi mogli tu govoriti o enakosti vseh državljanov. Tu ima vsak sloj (n. pr. delodajalci, delavci, konsumenti), vsak stan oziroma vsaka gospodarska panoga (n. pr. kmetje, delavci, obrtniki itd.) svoje posebne interese in zato tudi svoje posebne potrebe in zahteve.

Prav zaradi tega je izključeno, da bi demokratično izenačenje vseh ljudi moglo tudi tu voditi do zares smotrene organizacije. Pač pa nam nudi zanesljivo osnovo za to tisto splošno stremljenje oziroma tisto splošno načelo, po katerem naj bi vsak posameznik in vsaka družabna skupina ali enota odločala v vseh zadevah, kjer in kolikor gre za njene zadeve.

Moderna demokratična ideja je le nekaka konkretizirana, samo za državno politično življenje prirejena varijanta tega splošnega načela.²⁴ Kakor vemo, je to tudi glavni vzrok, da se je demokratična ideja izkazala na vseh onih področjih javnega življenja, kjer se vsi državljani ne dajo izenačiti, kot napačna ali vsaj premalo določna, to je vzrok, da je geslo demokracije tolikrat fraza brez prave vsebine.

²⁴ Podobno je v sledečem primeru: Površino kvadrata lahko izračunaš tako, da pomnožiš število, ki izraža dolžino njegove stranice, samo s seboj. Za vse druge paralelograme pa to pravilo ne velja. Tu moraš, da dobiš površino, ravnati po drugem, splošnem pravilu ter pomnožiti število, ki izraža dolžino lika, s številom njegove višine oziroma širine. — Načelo demokracije sliči s svojo enakostjo vseh državljanov na gorenje pravilo za izračunavanje površine kvadrata. Ono je pač pravilno, toda le v svojem omejenem področju. Kdor pa bi skušal uravnati po njem tudi vse ostalo javno življenje, bi se zdel, kakor tisti, ki bi hotel izračunati površino poljubnega paralelograma po pravilu, ki velja samo za kvadrat.

Moderna demokracija je torej le nekak poseben izraz splošnega, vse panoge javnega življenja obsegajočega stremljenja po osamosvojitvi, po avtonomiji. Zato smemo reči, da predstavlja moderni demokratični pokret prvo fazo splošnega, vse obsegajočega avtonomizma. To, kar je bila v prvi polovici 19. stoletja ideja demokracije, to postaja danes bolj in bolj ideja vsestranske avtonomije.

Dosedaj se je ta pokret vršil večinoma pod napačnim in zapeljivim geslom demokracije. Čimbolj vidne in občutne pa postajajo zle posledice te zgrešene aplikacije demokratičnih načel povsod tam, kjer ne ustrezajo resničnim življenjskim prilikam, tembolj so ljudje primorani iskati svojemu stremljenju nov izraz in novo obliko. To pa bodo prej ali slej našli v spoznanju, da je cilj modernega družabnega stremljenja in razvoja tak družaben red, kjer bodo ljudje, poedinci kakor tudi vse najrazličnejše družabne skupine in enote sami odločali oziroma soodločali povsod, kjer in kolikor gre za njihove zadeve.

Kakor hitro bo prevladalo to spoznanje, se bomo z lahkoto otresli demokratičnih gesel povsod tam, kjer v resnici ne veljajo. Na mesto demokracije bomo postavili kot nov, splošen princip modernega družabnega življenja idejo avtonomizma.

Tako torej vidimo, da moderna demokratična ideja v resnici ni zapisana smrti. Pač pa ji je usojeno, da se po vsej priliki polagoma utopi v širšem in splošnejšem socialnem načelu avtonomizma.

Na osnovi teh izvajanj ni več težko uganiti, kako in po kakšnem načelu je treba reformirati moderni parlamentarizem, da bo ustrezal svojemu namenu. Popolnoma splošen odgovor na to vprašanje bi se glasil: V s a k d o i m e j s o r a z m e r n o pravico glasovati povsod tam, kjer in kolikor gre za njegove zadeve, za njegove interese.

V podrobnosti se tu ne morem spuščati, ker bi to predaleč vodilo. Kot primer takega, dosledno avtonomistično zamišljenega parlamentarnega sistema naj navedem tu ustavni predlog Jugoslovanskega kluba. Ta predlog se glasi:²⁵

²⁵ Po stenografskih beležkah ustavnega odbora zv. III. str. 76, 103, 105, 106 in 108. — Dalje primerjaj zlasti moj »Načrt političnega programa« v Soc. Misli I. št. 6, str. 185 ss.

§ 69. Narodno predstavništvo sestoji iz dveh koordiniranih zbornic: politične in socialno ekonomske...

§ 70. Politična zbornica sestoji iz 200 poslancev, ki jih voli ljudstvo z občim, enakim, neposrednim in tajnim glasovanjem.²⁶ Volilno pravico ima vsak državljan brez razlike spola...

§ 71. Socialnoekonomska zbornica sestoji iz 200 poslancev, katerih polovico voli ljudstvo po stanovih z enakim, neposrednim in proporcionalnim glasovanjem, drugo polovico pa tvorijo delegati pokrajinskih stanovskih zbornic...

§ 72. V področje politične zbornice spada:

A. Popolna zakonodaja v sledečih zadevah:

1. Državljanstvo, domovinsko pravo, svoboda kretanja, policija (potni predpisi, nadzorstvo nad tujci), anagrafa itd.
2. Pravica združevanja, zborovanja, tisk.
3. Vse civilno, kazensko, zemljiško in strokovno pravo (obratno, industrijsko, trgovinsko, menično, bančno, borzno, pomorsko, rudniško, vodno pravo itd. izvzemši stanovsko pravne zadeve).
4. Vojska in mornarica.

B. Okvirna zakonodaja v sledečih zadevah:

1. Odnos med državo in cerkvijo. Pravice verskih združenj.
2. Prosveta.
3. Organizacija uprave in sodstva.

§ 73. V področje socialnoekonomske zbornice spada:

A. Popolna zakonodaja v sledečih zadevah:

1. Denar, monopoli, državna posojila in vsi finančni posli, ki se tičejo cele države.
2. Prometna sredstva, ki so važna za celo državo (železnice, paroplovba, zrakoplovstvo, pošta, brzojav, telefon).

B. Okvirna zakonodaja v sledečih zadevah:

1. Vse stanovskopravne zadeve (poljedelsko, obrtno, industrijsko, trgovsko, uradniško, delavsko pravo). Organizacija stanovskih zastopstev, odvetniški, notarski, inženirski, zdravniški itd. red.
2. Razlastitev (socializacija) naravnih bogastev in gospodarskih podjetij, organizacija in nadzorstvo produkcije, prodaje in konsumna važnih potrebščin.
3. Strokovno šolstvo.
4. Zadrugištvo, socialna politika.
5. Zavarovanje.

²⁶ V stenografskih beležkah stoji tu tudi še »sorazmernim« (sc. glasovanjem). Vendar je to, če se prav spominjam, le pomota, kajti v mojem »Načrtu političnega programa«, od koder je gorenji predlog dobesedno povzet, tega ni bilo. (Razloge za to glej v opombi 1.)

§ 74. V plenum, ki sestoji iz obeh zbornic narodnega predstavništva, spadajo sledeče zadeve:

- a) Odobrava vojne napovedi in mirovne sklepe ter vse politične in carinskotrgovske pogodbe s tujimi državami.
- b) Sklepi o državnem proračunu.

Vse druge zadeve spadajo v pristojnost pokrajin in samoupravnih enot, katere so tem podrejene.

§ 77. Predlog, ki ga je ena zbornica sprejela, se pošlje drugi v odobritev; ako ga druga zbornica sprejme brez pripombe, se smatra, da je narodno predstavništvo predlog sprejelo.

Ako je druga zbornica predlog izpremenila, se izpremenjen predlog pošlje prvi zbornici na ponovno sklepanje. Ako ta sprejme izpremembe druge zbornice, se smatra, da je zakonski predlog sprejet od narodnega predstavništva. Ako pa jih ne sprejme, pošlje svoj prvi ali izmenjeni predlog drugi zbornici v ponovno sklepanje. Druga zbornica sklepa v tem primeru samo o tem, ali sprejme ta predlog v celoti, ali ne. Ako ga sprejme, se smatra, da je zakonski predlog sprejet od narodnega predstavništva, ako ga zavrne, se sklepa o njem v plenumu narodnega predstavništva. Plenumu predsedujejo menjaje predsedniki obeh zbornic.

Temu dodajem radi popolnosti še sledeči predlog čl. 26.: »Vsa rudarska, prometna, industrijska in druga večja gospodarska, privatna, akcionarna, državna in samoupravna podjetja nadzorujejo strokovni gospodarski sveti, ki sestojijo iz zastopnikov podjetnikov, delavcev (nameščencev) in konsumentov.

Vse gospodarstvo v pokrajinah nadzirajo ter dajejo navodila pokrajinski, a v državi državni gospodarski sveti.

Gospodarski sveti imajo pravico inicijative za vse gospodarske zakone.«

Ta načrt deli torej vso zakonodajo v dve veliki skupini: v čisto politično in pa socialno-ekonomsko. Čisto politične so v zmislu tega načrta zadeve, ki se tičejo vseh državljanov enako. Volitve v teh stvareh naj bi bile večinske. Zadeve, ki spadajo v področje socialno-ekonomske zbornice, imajo sicer tudi političen ali, morda bolj točno, državno-političen pomen, samo da se ne tičejo vseh državljanov enako. Zato se voli polovica poslancev v socialno-ekonomske zbornice sicer tudi tako, da ima vsak državljan en glas, toda po stanovih in proporcionalno.²⁷ Drugo polovico pa tvorijo delegati pokrajinskih

²⁷ Razlog za to tiči v dejstvu, da je v mnogih zadevah, ki spadajo v področje politične zbornice, izključen slehern kompromis. Tako je zlasti v osnovnem političnem vprašanju, ali sem za državo, ali ne, možno eno. Nekakega vmesnega, indiferentnega stališča tu ni, oziroma ga ni mogoče dopuščati in priznavati. Podobno velja o raznih kulturnih zadevah, ki spadajo po tem načelu v politično zbornico. Vprašanje, ali naj se vrši pouk

stanovskih zbornic. S tem bi se doseglo, da bi pri sklepanju v socialno-ekonomskih zadevah soodločevali poslanci, ki bi bili izvoljeni baš s pogledom na te zadeve in ne zgolj po političnih vidikih. Na ta način bi se ustvarila med zakonodajalci in ljudstvom tudi v teh zadevah tista vez odgovornosti, ki obstoja med njimi že danes v čisto političnih stvareh.

Seveda se da ugovarjati, da bi tudi v tako sestavljenem parlamentu odločevali končno politični vidiki. To je res in drugače niti biti ne more. Kajti tudi socialno-ekonomska zakonodaja je, kakor rečeno, politična, in zato ne more biti drugače, kakor da odločuje tudi v teh stvareh večina vsega parlamenta. K bistvu vsakega zakona spada namreč, da ga ljudje morajo izvrševati. Zakon, ki ne stoji za njim sila, ki ga lahko tudi proti volji posameznika uveljavi, ni zakon. Očividno pa je, da more vladati v državi vedno le ena vrhovna oblast.²⁸

Druga značilna poteza tega načrta je, da pridržuje državnemu parlamentu samo one zadeve, ki se tičejo vse države. Vse druge stvari, ki se ne dajo za celo državo enako urediti, pa prepušča pokrajinskim zbornicam.

Tretja važna posebnost tega načrta je, da loči vodstvo gospodarskih zadev v državi od njene politične uprave. Organizacija gospodarskih svetov, kakor je zamišljena v tem načrtu, pomenja od politične uprave ločeno narodno-gospodarsko eksekutivo v državi in pokrajinah.

v ljudski šoli na verski osnovi, ali ne, se ne da rešiti kompromisno. Tu je možno samo eno. Isto velja n. pr. glede ločljivosti ali neločljivosti zakona itd.

Vprav obratno pa je v gospodarsko- in socialno-političnih stvareh. Tu je kompromis pravilo. Zato je prav, da so v parlamentu zastopani kolikor mogoče vsi sloji in stanovi, skratka vse struje. Kajti s tem, ko jim je dana prilika, da tamkaj uveljavljajo svoje posebne težnje in zahteve, lahko pripomorejo k temu, da tudi praktična gospodarska in socialna politika v državi kar najbolj ustreza resničnemu razpoloženju in težnjam ljudstva.

²⁸ Kelsen ugovarja, da ni mogoče uvideti, kakšen zmisel naj bi imela delitev parlamenta v dve zbornici, ki bi bili sestavljeni po popolnoma različnih vidikih (*Das Problem des Parlamentarismus* str. 20). Dokler nisi raziskal vseh, tudi najglobljih vzrokov današnje »krize« parlamentarizma, toliko časa je to tudi v resnici težko razumeti. Ali na osnovi prejšnjih izvajanj, s katerimi sem hotel predvsem to vprašanje načeti in razčistiti, je, kakor upam, dovolj jasno razvidno, da ta pomislek ni utemeljen. Zakaj če je glavni vzrok vseh težav demokratičnega parlamentarizma baš njegova neskladnost z današnjo družbo, potem je jasno, da ga je treba reformirati tako, da bo zares odgovarjal strukturi današnje družbe. To pa je mogoče samo na kak tak ali podoben način, kot je zamišljen v gornjem načrtu.

Mimogrede naj še omenimo, da se po tem načrtu tudi ves pravni sistem izpremeni tako, da bi bil zgrajen popolnoma v skladu z avtonomističnim načelom.²⁹

3. Pogoji in meje avtonomizma.

Uresničenje takega ali sličnega, strogo avtonomističnega parlamentarnega ali, če hočemo, tudi vobče družabnega sistema, kot smo ga pravkar očrtali, zavisi kajpak od različnih pogojev.

Predvsem drugim je očitno, da more biti zares avtonomistično urejena samo družba, ki se v njej ljudje vsaj po večini zavedajo poleg svojih čisto osebnih zadev zlasti tudi svojih socialnih, kulturnih, gospodarskih, stanovskih in drugih interesov in pravic. Družba, sestojeca iz ljudi, ki jim nedostaja te elementarne s a m o z a v e s t i, more obstojati, se razvijati ter napredovati edinole pod avtoritativno oblastjo kakega posameznika ali posamezne skupine ljudi.

Samo tam, kjer se ljudje zavedajo n. pr., da jih spajajo z njihovimi stanovskimi tovariši številne vezi v posebno družabno skupino s svojevrstnimi, samo njej lastnimi interesi, se more poroditi stremenje po avtonomiji poedinih stanov. Samo tam, kjer se ljudje zavedajo svoje pripadnosti vsaj k glavnim, najvažnejšim družabnim skupinam in enotam, se more pojaviti težnja po njihovi samostojnosti, samo tam se more praktično uveljavljati načelo avtonomizma.

Sama zavest posebne socialne pripadnosti in s tem tudi posebnih družabnih interesov, samo stremenje po primerni avtonomiji, pa seveda še ne zadošča za njeno uresničenje. Za praktično uveljavljanje avtonomističnega načela je nujno potrebno, da se ljudje vsaj po večini primerno izobraženi, da so dosegli primerno stopnjo kulture.

Primerna izobrazba je eden vprav bistvenih pogojev sleherne avtonomije. Avtonomija kulturno nizko stoječih družabnih skupin se namreč redno izprevrže v oligarhijo ali celo v absolutizem in diktaturo vodilnih oseb. Zgled za to so nam moderne politične stranke in sicer ne samo v kulturno zaostalih,

²⁹ Kot zgled naj omenim tu samo, da razpade v tem sistemu sedanje trgovinsko (trgovsko) pravo v dve skupini. Prva, splošna skupina obsega pravne družbe o trgovini (trgovskih poslih) ter se imenujejo trgovinsko pravo, druga skupina pa obsega stanovsko-pravne določbe za trgovce ter se radi tega imenuje trgovsko pravo.

marveč tudi v razmeroma naprednih pokrajinah. Vzroki tega so sicer mnogovrstni, ter tičijo tudi še v samem bistvu organizacije.³⁰ Ali na splošno velja brezdvoma: Čim neinteligentnejše, čim manj izobražene so ljudske množice, tem manj prave demokracije in zato tudi tem manj resničnega avtonomizma je najti celo v njihovih najbolj demokratičnih organizacijah.

Pa tudi primerna izobrazba sama še ne daje ljudem tiste sposobnosti, ki je za praktično izvajanje avtonomističnega načela, za praktično avtonomijo nujno potrebna. Javno življenje je danes tako zamotano, da more zares smotreno in uspešno v njem delovati samo tisti, ki ima za to potrebno vajo in življensko izkušnjo. Če velja sploh kje, da je vaja, da je praktična izkušnja najboljša šola in najboljša priprava za življenje, tedaj velja to v prvi vrsti glede javnega delovanja in javnega življenja sploh.

Prav ta praktična vaja, praktična življenska izkušnja pa je nekaj takega, česar si ne more vsak posameznik sproti pridobiti, marveč je to zaklad, ki se tudi podeduje ter raste od rodu do rodu. Tako vidimo, da se je n. pr. naše združništvo utrdilo šele tekom desetletja in desetletja trajajočih dobrih in slabih izkušenj. Golo poznavanje zgledov iz drugih držav je tu le razmeroma malo koristilo, dokler ni lastna izkušnja pokazala našim zadrugarjem prave poti. Isto opažamo n. pr. pri delavskih strokovnih organizacijah. Tudi te navadno ne uspevajo, ne uspevajo niti med razmeroma izobraženim delavstvom, dokler se ni tekom dolgotrajnih izkušenj stvoril v njih nekak kader starih, izkušenih strokovnih delavcev in dokler se ni izkristalizirala v organizaciji nekaka strokovna tradicija.

Poleg navedenih, pretežno intelektualnih pogojev pa so za praktično uveljavljenje avtonomističnega načela bistveno potrebni še neki etični pogoji.

Predvsem drugim se tako rekoč samo po sebi razume, da je o avtonomizmu vobče mogoče govoriti samo tam, kjer prevladujejo v javnem življenju vsaj glavna socialno etična načela, ki jih danes priznava ves kulturni svet. Družba, ki

³⁰ Cfr. Michels: Il partito politico nella democrazia moderna 1924, str. 33. »Chi dice organizzazione dice tendenza all'oligarchia... Ovunque l'organizzazione è piu forte, si constata un minor grado di democrazia applicata.«

sloni na suženjstvu ali n. pr. na skrajno brezobzirnem izkoriščanju delavstva, ne more priznavati avtonomističnega načela in zato se tudi ne da po njem urediti.

Pa tudi sicer imajo etična načela, ima zlasti praktično ravnanje po njih za avtonomistično ureditev družbe prav poseben, lahko bi rekli odločilen pomen.

Že danes zahtevamo, da vršijo družabni organi vestno in požrtvovalno svojo dolžnost. Kjer ni teža, tam družba ne napreduje, marveč hira in propada. V avtonomistični družbi pa je to še neprimerno bolj nujno in važno. Ena neizogibnih, vprav bistvenih posebnosti avtonomistične družabne organizacije je namreč, da je silno zamotana in zapletena. Zato bi bilo v taki družbi še neprimerno težje, zares uspešno nadzirati delovanje njenih organov, nego je to danes. Iz vsega tega sledi, da mora avtonomistična družabna organizacija sloneti v prav veliki meri na medsebojnem zaupanju. Bistveni pogoj avtonomistične družabne organizacije je torej, da so njeni organi zares poštene in da vestno izpolnjujejo svoje dolžnosti. Pa to še nikakor ne zadoštuje. Potrebno je zlasti, da se tudi ostali udje avtonomistične družbe živo zanimajo za svoje skupne zadeve, da se zavedajo svojih dolžnosti napram celoti ter so voljni zanjo tudi kaj žrtvovati. Samo družba takih intelektualno in moralno visoko stoječih ljudi more biti zares avtonomistično urejena.

Iz vseh teh pogojev avtonomizma smemo sklepati, da so praktičnemu uveljavljanju njegovih načel začrtane pravzaprav razmeroma ozke meje.

Predvsem se le redko dogodi, da so hkrati izpolnjeni vsi glavni pogoji, od katerih zavisi uspeh in neuspeh avtonomistične družabne organizacije. Kjer so ljudje dovolj izobraženi, nimajo večkrat potrebne moralne kvalifikacije, tam pa, kjer tudi te ne pogrešamo, nedostaja kaj rado potrebne praktične izkušnje in sposobnosti. To je tudi razumljivo. Kajti, moderno življenje se naglo razvija ter ustvarja vedno nove probleme. Ljudje pa se navadno le razmeroma počasi uživljajo v nove življenske razmere. Naš kmet n. pr. se še danes, po deset in desetletnih težkih izkušnjah ni vživel v denarnogospodarske razmere, marveč tiči še vedno globoko v starem, naravnem gospodarstvu in njegovih metodah. Podobno velja v veliki meri tudi o naših obrtnikih.

Še bolj pa nam postane očividno, da so ljudje povečini še premalo zreli in premalo sposobni, da bi mogli zares avtonomno upravljati vse, zlasti vse gospodarske in socialne zadeve, ako si predočimo vso množico težkih, mnogokrat vprav nerešljivih problemov, ki so, tako rekoč sami po sebi, vznikli iz gospodarskega napredka in razvoja zadnjih 50 let. Večina teh perečih vprašanj je tako zamotana, tako problematična, da si niti najboljši strokovnjaki ne morejo ustvariti soglasne sodbe, kako bi jih bilo mogoče zadovoljivo uravnati. Zato je jasno, da bodo širši ljudski sloji postali kvečjemu le polagoma zreli za primerno samostojnost in avtonomijo v teh zadevah.

Velika ovira zares uspešnega uveljavljanja avtonomističnih načel je tudi to, da ljudje razmeroma malo časa živijo. Človek si komaj pridobi potrebno znanje in potrebno izkušnjo, da bi mogel zares smotreno delovati v javnem življenju, pa mu že prično pojemati moči, ter se mora umakniti mlajšim ljudem. Tako se dogaja, da odločujejo v javnih zadevah po večini ljudje, ki so razmeroma premalo izkušeni ter se morajo radi tega več ali manj sproti učiti. Zato ni čudno, da vlada skoro na vseh področjih javnega življenja tak diletantizem, kakršnega v zasebnem življenju navadno nikjer ne opazamo.

Pravijo, da je zgodovina učiteljica narodov. V resnici pa vidimo, da se ljudje iz zgodovine silno malo uče. To pa radi tega, ker je v življenskih vprašanjih najboljša šola pač le lastna izkušnja. Teh pa imajo ljudje prav radi svojega kratkega življenja navadno mnogo premalo. Zato vidimo, da se v zgodovini ponavljajo večinoma iste napake in isti dogodki. Naravna posledica tega pa je, da družabno življenje navadno ne poteka gladko, marveč niha skoro redno iz ene skrajnosti v drugo.

Ta neenakomerni potek javnega življenja brani, da se družba, — tudi če bi sicer bili izpolnjeni vsi drugi pogoji — vendar le ne da zares dosledno avtonomistično urediti. Kajti to je možno predvsem le v rednih, normalnih prilikah, ki ne zahtevajo izrednih spretnosti in posebne odločnosti. V ne-normalnih, izrednih razmerah pa je treba vsakovrstni položaj naglo pregledati in preceniti ter vse duhovne in moralne sile odločno in brez oklevanja uporabiti za določeni cilj. To pa je možno samo tam, kjer je družba organizirana enostavno in strogo avtoritativno, to se pravi tam, kjer eden ukazuje, drugi pa poslušajo.

Končno moramo omeniti še eno, v nekem pogledu najvažnejšo zapreko avtonomistične družabne organizacije.

Po avtonomističnem načelu bi se imela vsaka družabna skupina in enota organizirati kar najbolj samostojno, tako da bi mogla sama odločati o vseh svojih zadevah. Na ta način bi vsak človek imel priliko izraziti svoje mnenje oziroma svojo voljo enkrat kot državljan, drugič kot prebivalec svoje domače dežele, tretjič, recimo kot pristaš svojega svetovnega naziranja, četrtič zopet po svoji stanovski pripadnosti oziroma po svojih gospodarskih interesih. To se zdi sicer povsem jasno in pravilno. Toda v resnici je stvar vendar le drugačna.

Človek je namreč kljub svoji pripadnosti najrazličnejšim družabnim skupinam vendar tudi sam enota, ki se praktično ne da popolnoma razstaviti v svoje sestavne dele. V s a k e m u č l o v e k u j e n e k a j n a j v a ž n e j š e. Zato pa presoja po tem tudi vse druge zadeve. Kdor je n. pr. v prvi vrsti katoličan, gleda na vse življenje s svojega verskega stališča. To se pravi, da se tudi v svojih političnih, gospodarskih, stanovskih in drugih zadevah ne ravna izključno z njihovega vidika, marveč je merodajno zanj tudi tu v prvi vrsti stališče, ki mu ga nalaga njegovo versko prepričanje. Podobno presoja moderni, tako zvani poslovni človek tudi vse ostalo življenje in njegove pojave pretežno le s svojega gospodarskega vidika.

Neizogibna posledica tega je, da bi se ljudje tudi v avtonomistični družbi združevali predvsem le po tistem vidiku, ki ga smatrajo, da je za vse njihovo življenje najvažnejši. Tisti, ki je v prvi vrsti dober katoličan se bo družil predvsem s katoličani in ne toliko s svojimi stanovskimi ali političnimi tovariši in somišljeniki. Tisti pa, ki živi predvsem drugim gospodarstvu in njegovim poslom, se bo družil z drugimi ljudmi pretežno le po svojih gospodarskih interesih, ne oziraje se na njih versko, politično ali stanovsko pripadnost in mišljenje.

To je zadnji in najgloblji vzrok, zaradi katerega se da avtonomistična organizacija družbe, kakor smo jo spredaj čisto teoretično načrtali, izvesti le v razmeroma ozkih mejah.

Literatura.

1. James Bryce: Moderne Demokratien, 3 zvezki, 1925.
2. Wilhelm Hasbach: Die moderne Demokratie, 2. izdaja, 1921.

3. *** Demokratie und Parlamentarismus — Ihre Schwierigkeiten und deren Lösung. Neujahrsbeilage der Prager Presse 1./I. 1926. — Pozneje je izšlo tudi kot knjiga. Citiram kratko: P. P.
4. Hans Kelsen: Das Problem des Parlamentarismus (Schriften der soziologischen Gesellschaft in Wien, zv. III.).
5. Carl Schmitt: Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus, 1923.
6. J. J. Rousseau: Der Gesellschaftsvertrag (Reklam - Universal - Bibliothek).
7. Paul Barth: Philosophie der Geschichte als Soziologie I, 2. izd. 1915.
8. Othmar Spann: Gesellschaftslehre, 2. izd. 1923.
9. Adolf Damaschke: Geschichte der Nationaloekonomie, 2. izdaja. 2. zv. 1919.
10. Henri Sée: Les idées politiques en France au XVIIIe siècle, 1920.
11. Roberto Michels: Il Partito politico nella democrazia moderna, 1924.
12. Albin Ogris: Politične stranke, 1926.
13. Bogumil Vošnjak: Ustava in uprava ilirskih dežel, 1910.

PRISPEVEK K VPRAŠANJU O JAVNEM MNENJU V FRANCOSKI ILIRIJI.

Dr. Melitta Pivec.

Javno mnenje v francoski Iliriji je precej sporna zadeva. Mimgrede so že pisali o njem, in sodbe so šle zelo narazen: od entuziazma do sovraštva. Splošno se lahko reče, da enotnega mnenja ni bilo, in da so zavzeli posamezni krogi vsled narodnih, gospodarskih in še drugih interesov zelo različna stališča, kar je povod za omenjene nasprotujoče si sodbe.

Oficielna francoska in avstrijska poročila o mnenju Ilirije so oboja tendenciozno pobarvana. Zato nam je dragocen prispevek francosko zaupno poročilo, še bolj dragoceno zaradi osebe avtorja. To je poročilo svetnika Pellenc.¹

Pellenc je zanimiva osebnost. Ch. Schmidt² pravi o njem: Jean Joachim Pellenc, bivši tajnik Mirabeaua, je emigriral v London. Priporočen avstrijskemu poslaniku, grofu Stadionu, je začel korespondirati z dunajskimi državniki in je Pittu dal nasvete glede sredstev, s katerimi bi se dala Francija končno veljavno premagati. Med drugim je rekel, da je treba vojno napraviti nacionalno, v Nemčiji in drugih deželah. Z Londona je prišel na Dunaj, kjer je deloval s Thugutom. Večkrat, pod konzulatom in v začetku cesarstva, je francoska vlada poskusila zopet pritegniti v svojo službo tega človeka, »ki je bil zelo zmožen in strupen«. Ko je bil Napoleon leta 1809. v Schönbrunn, je videl Pellenc in ga črtal z liste

¹ Archives nationales, AFIV 1713, 3e dossier.

² Le Grand-Duché de Berg, 445—447.

emigrantov. Prišel je nazaj v Francijo in bil imenovan za tajnika-interpreta v ministrstvu zunanjih zadev in istočasno za cenzorja političnih spisov, ki bi prišli iz inozemstva ali bi bili tam objavljeni.

P. Pisani³ dodaja k temu, da je omogočila Pellencu dolga doba, ki jo je prebil na Dunaju, pridobiti si precej globoko poznanje avstrijskih institucij, kar je cesarska diplomacija večkrat porabila. Pisani pravi, da se da sklepati iz poročila o Iliriji, da je bil Pellenc eden najboljših tajnih agentov, ki jih je imela Francija kedaj v inozemstvu; da več zgodovinarjev sicer misli, da je bil Pellenc avstrijski emisar; obe situaciji pa ne bi bili nezdručljivi.

Ta mož torej je dobil nalogo, izvršiti poleti 1811 diskretno enketo o organizaciji uprave v Iliriji. Ko je prepotoval Ilirijo in nadaljeval svojo pot skozi Italijo, je poslal svojemu ministru obširno poročilo, ki obsega vse panoge ilirske uprave; najprej piše s splošnega vidika, potem gre v podrobnosti. V citiranem kartonu Narodnega arhiva nam je ohranjeno 9 njegovih pisem.

V prvem (no. 25, Padoue, 5 nov. 1811) piše kot za uvod o gospodarski važnosti ilirskih pokrajin; v drugem (no. 26, Vicence, 6 nov. 1811) navede kot glavni cilj enquete spoznavanje vladinih zmot in našteva glavna vprašanja; v tretjem (no. 27, Vérone, 7. nov. 1811) popisuje položaj Ilirije vsled novih razmer, t. j. zaradi kontinentalnega sistema; v četrtem (no. 28, Brescia, 8 nov. 1811) piše podrobno o slabem gospodarskem položaju; v petem (no. 29, Milan, 9 nov. 1811) o štirih glavnih vzrokih tega slabega gospodarskega položaja, in o sredstvih za njegovo izboljšanje; v šestem (no. 30, Milan, 10 nov. 1811) o javnem mnenju; v sedmem (no. 36; to in naslednja pisma nimajo ne datuma ne kraja), ker je minister želel njegovo mnenje o ilirskih uradnikih, pošilja karakterizacijo francoskih upravnikov; v osmem (no. 37) nadaljuje s tem in doda karakterizacijo nekaterih domačinov, članov ljubljanske družbe; v devetem (no. 38) konča karakterizacijo francoskih funkcionarjev in pristavlja nekaj opazk o soli, o tobaku ter o tihotapstvu.

Vsled svoje zanimivosti je Pellencovo poročilo deloma že porabljeno: P. Pisani je porabil njegovo karakterizacijo francoskih funkcionarjev,⁴ karakterizacija ljubljanske družbe je bila priobčena v Casu⁵; B. Vošnjak je porabil spomenico o ilirskem gospodarstvu.⁶ Nas zanima tukaj poročilo o javnem mnenju. O njem pa o gospodarskem položaju je pisal najbolj podrobno.

Poročilo se glasi:

Danes bom poročal o javnem mnenju.

Ljudje so grobi, nevedni, lahkoverni, praznoverni, komaj napol civilizirani, lokavi in hinavski; enkrat so presenetljivo pohlevni, drugič prenačljivi in nepričakovani prevratniki. Vse to se nanaša

³ La Dalmatie, 340.

⁴ O. c. 340—344.

⁵ XVIII, 49—52, Drobtine izza časa Napoleonove Ilirije.

⁶ Ustava in uprava ilirskih dežel, 213.

na preprosto ljudstvo, nekoliko izobraženi sloji se ravnaajo po splošnih pravilih in so v Iliriji to, kar so slični sloji drugje.

Ilirske pokrajine so bile prej deloma beneške in italijanske, deloma nemške.

Bivše beneške pokrajine nikakor ne ljubijo Italije in Milana; ljudstvo žaluje po beneški upravi. Značaj teh ljudstev zahteva milino.

Bivše avstrijske pokrajine se morajo deliti v bolj civilizirane: Koroška, Kranjska, Goriška, Trzič, Trst; in manj civilizirane: Hrvatska, avstrijska Istra, nemško Primorje. V teh zadnjih so ljudje ostali po mišljenju Avstrijci, v onih je ta duh popolnoma izumrl. Ampak zelo močna razlika loči prosvitljene kroge od preprostega ljudstva. Ljudstvo je nesrečno, dela vojno odgovorno za svojo nesrečo, in pripisuje trajanje vojne Franciji. Predstavlja si, da bi Avstrija, če bi te pokrajine ne bile menjale gospodstva, še vedno trgovala na obali Jadrana, in celo, da njena zastava ne bi nehala biti spoštovana. Te zmete povzročajo obžalovanje. Ljudstvo ne sovraži Francije, pričakuje od nje dobro upravo, ampak ljubše bi mu bilo, da bi bilo ostalo pod Avstrijo.

Nasprotno temu so prosvitljeni sloji mnogo bolj razpoloženi, biti francoski kakor nemški. Cutijo in pravijo odkrito, da Avstrija nima več pričakovati blagostanja. Bankrot dunajskega papirnatega denarja je mnogo pripomogel k temu spoznanju, in jih poučil o njih interesih. Mi smo odstranili ta papir in oni so nam hvaležni za to. Sicer sodijo o političnih odnošajih mnogo boljše kakor ljudstvo; in ti odnošaji jih učijo, da je usoda Ilirije določena, da je prenehala biti in ne more več postati avstrijska.

Prave navezanosti na Francijo še ni. Vse se omejuje na to, da ubogajo brez godrnjanja, da izpolnjujejo predpise in ne delajo nobenih ovir nameram vlade. V ljudstvu vlada samo resignacija ali brezbriznost, brez delavnosti in brez volje.

Več vzrokov preprečuje, da bi nam te pokrajine zaupale. One so si želele francosko gospodstvo. Zdaj pa zelo občutijo bremena, ugodnosti pa prihajajo samo počasi. Prebivalci so mislili, da jih bo zedinjenje s Francijo obogatelo; ta up, ne da bi bil zmoten, pa je bil preuranjen. Naš živahni način zapovedovanja in postopanja žali nemške navade. Drugi vzrok je obnašanje mladih intendantov, ki so polni vneme, pa ne razumejo nobenega tukajšnjih jezikov, poslušajo zelo malo, so malo pristopni in odločajo zelo hitro. Prevajamo sicer naredbe in odloke, prevodu pa dodajemo, da je francosko besedilo edino merodajno. Mi bi hoteli, mi je reklo več Ilircev, držati se edino našega besedila. Tako jih sedanost odvrča, vse je novo, bodočnost jih straši, nimajo žive vere. Teža davkov se čuti. Plačujejo več kakor pod Avstrijo, ali vsaj zdi se jim tako.

Imajo ugodno mnenje o Napoleonovem zakoniku (Code Napoléon), boje se pa potrebnega študija zakonov, ki so jim tuji. Bojijo se oblik naših postopkov in velikosti stroškov. Ti motivi držijo njihova nagnjenja v negotovosti, žalovanja po Avstriji pa nobenega ni.

Prebivalci vseh slojev so se smatrali vedno za Nemce. Stoletja bi bila potrebna, da zgubijo ta značaj. Francozi smo kakor tujci v Iliriji. V začetku je bila celo dvojna cena v trgovinah in na trgu; nam so prodajali bolj drago kakor domačinom, to se pravi, da so ravnali z nami skoraj kakor s sovražniki; polagoma ta razlika gine; deloma jo je bilo pripisovati naši nečimurnosti, ki se ne umakne nobeni želji in nobenemu izdatku. Sicer pa prebivalci niso slabega značaja; so mili, upogljivi in slabotni, ampak varljivi; zločinov je malo; v splošnem se ne moremo pritoževati.

Hrvatska, avstrijska Istra in nemško Primorje so ostale avstrijske, moral bi prav za prav reči ogrske; ampak javno mnenje teh narodov, bolj sad nagona kakor premišljevanja, je sestavljeno iz tako malo pojmov, da se ni treba vznemirjati zaradi tega. Njihova nagnjenja so malo živa in njihova navezanost je malo globoka. Hrvatje so Hrvatje in njim zadostuje, če vedo, da niso prenehali biti Hrvatje, vseeno kakšna je sila, katero morajo ubogati. Edina omejitev je, da bi bilo v začetku težko voditi jih v oddaljene vojne, in dolgo ne bomo mogli računati na njihovo zvestobo v boju proti Avstriji. Pravijo, da se mnogo Hrvatov izseljuje. To je res, ampak ne verjamem, da je to iz sovraštva zoper novo vlado; še mnogo bolj močno izseljevanje se vrši iz Koroške in Kranjske. Vzrok je beda, pomanjkanje življenskih potrebščin, zastoj dela v rudnikih in fužinah, ne pa javno mnenje ali vdanost Avstriji. Nekateri mladeniči so se izselili, da se odtegnejo naboru, ker na Kranjskem in Koroškem manjka precej, da bi se moglo govoriti o bojevitem duhu; starši jim sledijo. Prehod v Avstrijo ali Ogrsko je zelo lahek. Potem so še posebni vzroki, ki pojasnjujejo to izseljevanje. Del prebivalcev teh pokrajin prihaja vsako leto dol s svojih gora, da gre v druge dežele živeti od svojega dela. No, v pokrajinah, katerim je ta vir neobhodno potreben, se da izseljevanje brez povratka mnogo težje preprečiti. Na drugi strani se zdi, da dunajska mirovna pogodba dovoljuje rok 6 let vsem, ki hočejo prodati svoja posestva in se naseliti v Avstriji; ta rok so aplicirali tudi na osebe. Te zmote pa bodo nehale s tem, da se dovolijo 3 meseci za izjavo, če se hoče kdo okoristiti s to določbo mirovne pogodbe.

Čas še ni prišel, da bi se moglo soditi o javnem mnenju v Iliriji. Njena organizacija še niti dovršena ni, vse v njej se šele začenja, in javno mnenje samo je eno izmed reči, ki jih je treba tu ustvarjati. Zadostuje torej, če opozorim na to, da so elementi, iz katerih je sestavljen ta kaos, dovolj dobri in pripravljeni za vse naše stvariteljske načrte.

Na podlagi tega poročila se lahko priključimo mnenju Pisanija, da je bil Pellenc res izvrsten opazovalec in poročevalec. Njegovo poročilo pa tudi potrjuje naše, v začetku izraženo mnenje, da v Iliriji enotnega, prav izkristaliziranega javnega mnenja ni bilo: bilo je in statu nascendi, doba 3 let pa ni dovolila dozoritve. Nazorno tudi slika manjši tabor onih, ki so bili vsled kulturnih pridobitev — posebno nacionalnih, o katerih Pellenc ne govori, o katerih pa

je razpravljaj I. Prijatelj⁷ — frankofili, in veliki tabor onih, ki so bili vsled težkih gospodarskih bremen, ki ga je nalaгал kontinentalni sistem, frankofobi — razpoloženje, ki se drastično izraža v slovenskih Napoleonovih litanijah,⁸ v nemškem in latinskem Očenašu⁹ in ki odseva tudi iz Spominov na Francoze, ki jih je izdal J. Gruden.¹⁰ Administrativne napake, ki so mnogo pripomogle k nerazpoloženju, je Pellenc ravno tako jasno označil. Pa tudi sicer je Pellencovo poročilo polno zanimivih, mikavnih psiholoških opazk o mentaliteti »Ilircev«.

PREGLEDI.

NACIONALNO VPRAŠANJE.

Dr. L. Sušnik.

V »Času« 1924/25, str. 73—78, smo poročali o zanimivi knjigi, ki naj bi Francozom objektivno predstavila problem nacionalizma s katoliškega in obenem svetovnega stališča: Maurice Vaussard, Enquête sur le Nationalisme, Paris 1924. Pred seboj imamo publikacijo¹, ki ji je pa namen, pojasniti bistvo narodnosti nemškimi katolikom. Tako nedvoumno pojasnilo je nujno terjaj primer, da so se pri državnozbornih volitvah 4. maja 1924 zlasti mladi volivci v množicah nagnili k radikalnim strankam na desnici in na levi, t. j. k ekstremno nacionalnim ali pa k internacionalističnim (socialistom in komunistom), kar priča o zmedi, ki so jo te stranke napravile s svojimi pretiravanji v širokih krogih ljudstva. Nemški katoliki so takoj spoznali to potrebo in tako je »Kölnische Volkszeitung« razpisala natečaj za najboljše odgovore na vprašanje: Kakšno stališče zavzema kristjan napram narodni misli? Z drugo besedo: Kakšno naj je razmerje posameznika do naroda, naroda do drugih narodov in do človeštva, oziroma kaj je prava, zdrava narodna misel in kaj je zabloda radikalnega nacionalizma?

Zadeva je vzbudila mnogo zanimanja: 250 mož in žena, teoretikov in praktičnih političnih delavcev, je v kratkem času poslalo odgovore. Presodišče je izbralo in nagradilo izmed njih 8 najboljših

⁷ Slovenščina pod Napoleonom, Veda I.

⁸ »Ljubljanski Zvon« 1884, 368—370, 446.

⁹ Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko VII, 131/132; časopis za zgodovino in narodopisje XX, 96/97.

¹⁰ Zbornik Slovenske Maticе XIII, 1—28.

¹ Christentum und nationaler Gedanke. (Das Ergebnis eines Preisausschreibens der »Kölnischen Volkszeitung«). Görres Bücherei d. Köln. Volksz. Nr. 1. 8°, 100 str. Köln 1925, Verl. d. K. Volksz. G. m. b. H.

razprav ter jih objavilo v omenjeni zbirki, ki je tembolj poučna, ker so pisatelji obdelali problem skoraj vsak z druge strani (zlasti pojmovnega, gospodarskega, socialnoetičnega vidika), in tudi tembolj posrečena, ker je pisana le z enotnega nemškega stališča odosno na podlagi enakih konkretnih razmer.

Avtorji sestavkov so sledeči: Dr. Thalhofer, Franz Steffen, H. Ruster, Paul Saupe, dr. Nikolaus Müller, Antonie Freudenberg, Albert Mirgeler in Friedrich Graßhoff.

Povzemimo nekaj važnejših misli iz teh sestavkov, ki nas morajo danes posebej zanimati.

Nacija je čisto kulturni pojem. Ljudstvo (Volk) tvori namreč po dr. Thalhoferju nacija le, če je došel razvoj notranje skupnosti na razmeroma precej visoko stopnjo, če je torej ljudstvo doseglo notranjo enotnost osebnosti, se zavedlo sebe in prišlo do kulturne samoodločbe. Potrebno je nadalje, da se je v tem slučaju država kot zunanja oblika slično razvila in je s tem dana enota države in nacije kot pri telesu in duši. Če postanemo narod, postane s tem nacionalizem odveč. Nacija je nadrejena ostalim socialnim edinicom. Je živ organizem, v organski zedinjenosti živeče in ustvarjajoče ljudstvo, in zato ne stremi le za tem, da se ohrani — golo vztrajanje je nazadovanje —, temveč tudi, da se razvije v brezkončnost do ideala največje popolnosti.

Posameznik je le majhen del te celote, vendar daje vsakdo drobec svoje vsebine narodu, narod pa njemu iz skupne tvorne moči posameznikov. Življenje nacije poteka v neprestanem medsebojnem vplivanju celote na poedinca in poedinca na celoto. Včasih se pojavi osebnost, ki vtisne za dalj časa narodu podobo svojega duha.

A tudi narod ni osamljen, temveč v stalnih odnosih z drugimi, ki ga krepé, slabé, preobrazujejo. Vprašanje nastane, katero razmerje je normalno: mirno sožitje ali vedno nasprotovanje? Če je razvoj naroda pot k človeštvu in vsak narod smatra svoje poslanstvo za najboljše ali edino pravilno, potem sledi iz tega pojmovanja nujnost tekmovanja in neizogiben boj. Praksa in zgodovina potrjujeta to naziranje kljub vsem pacifističnim prizadevanjem in čeprav se upira to čuvstvu človečanstva. Ali ker se vsak res velik in močan narod smatra za edino pravega nosilca človečanske ideje, koje uresničenje je njegov cilj, je razumljivo, da ga hoče uveljaviti na svoj način in sam iz sebe kot nadaljevanje naroda, kot smoter organske rasti enega organizma, ki se hoče tako razširiti v človeštvo. To je nacionalna miselnost, ki torej bazira na večnih nasprotstvih med narodi. — Njej nasprotuje kozmopolitski ali svetovljanski zamisel, ki vidi svoj ideal v ustvaritvi novega organizma, sestojéčega iz narodov kot udov, ki objema posamezne narode in jim je nadrejen. Ta organizem je nadnarodni in omejuje po pravu narode v njihovem brezobzirnem razvoju. Med obema ideologijama ni mogoča sprava — vsaj teoretično ne. In zanimivo je, da se

izraža dr. Thalhofer v principu za prvo načelo, zakaj kozmopolitizem bi zahteval slednjič popolno poenotenje vsega človeškega rodu, kar je pa neprirodno, ker mora biti družba zgrajena iz življenja zmožnih poedinih socialnih edinic, katerih ena je tudi narod. Zanj je kozmopolitizem oziroma človeštvo prebled, preprazen, brezkrven pojem, ki ga nihče ne more vzljubiti, kajti ljubezen do človeštva mora iti skozi stadije ljubezni do konkretnjših edinic: družine, rodu, naroda.

Vse to je lahko res, kot vsakdanja izkušnja uči. In v soglasju je z miselnostjo Nemcev, ki jim je njihov narodni koncept slej ko prej ideal. A vseeno ne mora biti tako. Zakaj sicer ne bi bilo pravega vzroka, da smatrajo radikalni nacionalizem za zmoto. Avtor pravi, da se narodu na njegovem potu ne mudi, da lahko čaka in upa, kajti njegovo življenje ni omejeno na čas, kot je življenska doba posameznega človeka. Zato vidi izrodek nacionalizma v tem, da je preveč nestrpen, da hoče razviti narod le v širino, ne pa predvsem v globino; zgodovinska istina ne pozna skokov in zlata srednja pot je mogoče daljša, toda je varnejša, cilj pa ostane najvišji razcvet nacionalnega organizma. — Bolj evidentno bi bilo izvajanje, če bi bil poudaril, da je takšen narodni cilj le nagonski; človek pa je razumno bitje in mora, kot uči tudi krščanstvo, uravnati svoje stremljenje po pameti in imeti ozir na soljudi, prav tako pa narod do ostalih narodov, kar je dosegljivo seveda le, če so si udje naroda te potrebe v svesti; to pa je stvar vzgoje in ne mora biti utopija. Sicer pa pride tudi avtor, čeprav ne čisto logično, do zaključka, da je prava, zdrava narodna misel v tem, če skuša posameznik doseči razvojni cilj svojega življenja, a pri tem prizadevanju ne izgublja izpred oči ideala človeštva.

Fr. Steffen se obrača proti notranjim preprirom in bojem, ki morejo več škoditi kot zunanji sovražniki. Narod se slabi s tem, če nekaj rojakov, največ $\frac{1}{4}$, med njimi celo »nacionalni katoliki«, odreka velikim množicam (centrum) in celo vladi narodno, domoljubno mišljenje: to je znak narodne nezrelosti. Tako je narodnost danes v ustih mnogih fraza, strankarsko orožje in izkoriščevanje drugih. To je mogoče le, ker množice nimajo jasnih pojmov in ker ne merijo tega ravnanja z načeli krščanskih nravnih zakonov.

Pisec razlaga potem, kaj je ljudstvo (Volk), država, rasa, nacija ter analizira mnenja filozofov in teologov o državi. Ljudstvo (Staatsvolk) je resnično strnjeno življensko občestvo, ki obsega vse pripadnike ne le doma, ampak takisto na tujem, tudi take, ki so že izumrli in ki se bodo rodili. Ljudstvo je vedno prvotna narodna tvorba, država pa drugotna, hotena uredba. Ljudstvo je tvorne narave, država je njegovo delo. Ljudstvo je skupnost krvi, izročil, šeg, čuvstev, država je volja in sila (str. 20). Največji in najgloblji življenski namen države je splošna blaginja ljudstva. Zato ima ona pravico terjati od državljanov, da se pokoravajo pravnoveljavnim naredbam. Nad njo pa stoji po njegovem mnenju nacija, ki veže človeka ne le v zunanostih, temveč tudi njegovo dušo.

Kateri so znaki narodnosti? Jezik je za narod največjega pomena. Nujno vpliva na mišljenje in čuvstvovanje tistih, ki ga govorijo. Jezikovna skupnost znači v zelo obsežnem smislu tudi miselno skupnost. Vendar pa jezik ni edini znak nacije (prim. Dance in Norvežane ali Švicarje). Tudi isti plemenski izvor ali rasa danes po tolikih križanjih in mešanjih ljudstev v vseh državah, nič manj v Nemčiji, ne more biti merodajna za pripadnost h kakemu narodu. Razna gesla, ki se ondi tako poudarjajo — pri nas tega skoraj ni — so v resnici velika fantastika in pisatelj to dobro ilustrira na podrobnih zgledih iz nemške preteklosti. Tudi šege in navade, skupna vera in svetovni nazor ne morejo biti tu odločilnega pomena.

Važnejši kot izvor ali zunanji znaki za opredeljenje narodnosti je skupni cilj, stremljenje po veljavi in moči. Narod je tedaj duhovno občestvo ljudi, ki zasleduje iz skupne sfere doživljanja enake bistvene cilje (Sacher). Narod ni plemensko, temveč duševno občestvo. In narodno čuvstvo je za ljudstvo to, kar je za poedinca spoštovanje do samega sebe (str. 28 s.).

Tudi nekateri drugi avtorji podajajo predvsem tozadevne definicije. Ljudstvo (Volk) je politično ujedinjena množica ljudi brez ozira na plemensko pripadnost, bistvo nacije je v prirodni (tla, kri), duševni (jezik, šege) in duhovni enoti (kultura, usoda), zvezani s subjektivno zavestjo te sovisnosti in z voljo do posebnega državnega oziroma življenskega občestva. Velikokrat razumejo pod nacijo politično ujedinjeni narod (državni narod) v nasprotju s prirodno nacijo (kulturni narod) (dr. N. Müller, str. 66). Nemci imenujejo običajno narod občestvo, ki se jasno javlja kot po zgodovinskem razvoju, jeziku in omiki skupaj spadajoče, ki pa ni identično z ljudstvom (Volk), organiziranim v politični državi, dočim zaznamujejo obratno Angleži in Francozi z narodom (nacijo) politično državo in z ljudstvom kulturno občestvo, ki sega čez razne mejnike (Fr. Graßhoff, str. 91).

Ljubezen do domovine je naša npravna, krščanska dolžnost. Najboljši način domovinske ljubezni je pripravljenost, služiti domovini vsak čas z nesebičnim, požrtvovalnim delom. Zato pa kričavi, paradni patriotizem v resnici ne ravna nacionalno, ker se izživlja v egoizmu, v vseh dovoljenih in nedovoljenih sredstvih, ki narodu mogoče nič ne koristijo. Praktično delo za ljudstvo, ne pa demagogija, borba za resnico in pravico, ne pa le za vlado ali proti njej, prizadevanje za slogo: to je narodno.

Narodno mišljenje ni navezano na kako državno obliko niti na kako dinastijo niti na kake barve. Zato pa tudi ni treba zaradi teh stvari delati vprašanj, če so že ustaljene in tvorijo simbol vladavine. Res narodno pa je, kar največ žrtvovati za blaginjo domovine, gmotno z davki in napor, duševno s samozatajevanjem.

Neredna domovinska ljubezen, ali kakor to Nemci imenujejo »nacionalizem« v nasprotju z »nacionalnostjo« — kar ni ravno posrečeno —, je pa škodljiva in pogubna, ker je istovetna z nacionalnim

egoizmom, zato brezobzirna, sovražna, barbarska in krščanskim načelom nasprotna. V boleštni prenapetosti podpihuje narod proti narodu, zatira, če le more, s silo druge narodnosti in povzroča nezadovoljnost in odpor. Ta miselnost vidi v brezbožni egoistični državi merilo za vse stvari, ne glede na pravne, verske, etične ideje. To moderno poganstvo z dvojno moralo, neresnično, prekletstvo rodeče mišljenje, ki se tako oblastno vede in stalno raste v Nemčiji pod imenom »Alldeuschtum«, je treba ostro zavračati. Vsi kristjani, ki verujejo v ljubezen in spravo in pravičnost, morajo klicati: nazaj k duhu krščanstva tudi v medsebojnih odnosih narodov! Resnična rešitev more priti le, če se povrnemo k vernemu dejanskemu krščanstvu (Fr. Steffen).

Vsi ostali odgovori se bavijo pretežno z razmerjem krščanstva do narodne misli.

Krščansko mišljenje je teocentrično, Bog mu je najvišje merilo vseh stvari. Zato združuje kristjan z ljubeznijo do naroda spoštovanje do človeštva oz. življenskih pravic drugih narodov. In kakor pozna za svojo notranjost mero in moralno obveznost, tako vidi tudi nevarnosti razuzdanega demonskega nacionalizma, ki je velika rana na današnjem, na zunaj še krščanskem, v resnici pa ne glede na etične zapovedi živečem svetu. On je mnenja, da veljajo za narod v bistvu iste zapovedi kot za poedince in da se narod ne sme prepustiti neomejenim strastem, kakor ne posameznik n. pr. seksualnosti. Tak zapeljan in pretiran nacionalizem je čisto neduševen in npravstveno nezrel: zaslepljen je, preduverjen, nervozen, preobčutljiv in razdražljiv, fanatičen, svojeglav in prevzet, bahav, hrupen in zunanji, nasilen in poželjiv. Zato vidimo pri njem ošabnost in oholost, sovraštvo in krivičnost napram šibkejšim, trmo in upornost proti resnici. Povsod prinaša nesrečo, krščanski nacionalizem pa blagoslov. Pravi nacionalizem drži s preudarnostjo sredo med fatalističnim kozmopolitstvom in fanatičnim šovinizmom. Le taka npravno-normirana ljubezen do domovine zasluži naziv patriotizma, ker v njej prevladujejo širok pogled, jasen cilj in čisti nagibi. Moč naroda ni toliko v materialnih sredstvih, veličina naroda ni vprašanje števila in prostora, temveč zrelost ljudskega tipa, ki ga vzgaja, in plodovitost kulturnega dela. Noben narod ni nenadomestljiv ali edini izvoljen, vsi imajo svoje dobre strani. Kot kristjani se moramo tedaj zavedati mejá vsega narodnega ponosa in gledati na ves svet s pravičnostjo in ljubeznijo: le tako bo mogoča rešitev (H. Ruster).

Pri sedanjem razpoloženju v narodu je preveč krivih pojmov o tem, kaj je narodno. Vsakdo si predstavlja pri tem nekaj drugega. Tako pri Nemcih še ni pravega enotnega narodnega čutenja. Razcepljenost v državice, le nasilna rast narodove moči in držav (osvobodilne vojne, francosko-pruska vojna) niso še zvarile naroda v resnično enoto, kot je pokazal polom. Narodnost ni v rožljanju z orožjem, ni v kultu oseb, ne v praznih besedah, temveč v vroči ljubezni do ljudstva. Vzgoja, ki dela le z vojaškimi spomini, vodi k diktatorstvu v notranjosti in k neznosnemu postavljanju na zunaj

Narodno mišljenje mora biti socialno: dejanska ljubezen do sorojakov, ki so v potrebi in stiski, izvirajoča iz načela ljubezni do bližnjega, požrtvovalnost in samoodpoved. Le tak človek se more povzpeli do pravega pojmovanja človečnosti, ker uvidi, da drugi lahko ravno tako s pravico ljubijo svoj rod kot ga on sam. Ni pravega narodnega čuta brez požrtvovalnega socialnega čuvstva. Ni požrtvovalnosti brez ljubezni do bližnjega. Ni ljubezni do bližnjega brez vere v Boga. Ko bi bili vsi ljudje, vsi narodi prežeti te vere, bi tudi vojská ne bilo več (P. Saupe).

Kakor znano, je 19. stoletje era narodnostnih bojev. To pride odtod, ker se je človeštvo odtujilo krščanstvu. Pripadnost k narodu vsebuje v pravičnem razmerju pravice in dolžnosti in Cerkev narodnost v tem smislu dosledno priznava. Bistvo modernega internacionalizma (pa naj si bo gospodarski, racionalističnohumanitarni, socialistični ali tako zvani »čisti« krščanski) pa je, da ne čuti nikakih dolžnosti do naroda, temveč kvečjemu do človeštva. To je pogrešeno, ker je narod tudi prirodni, od Boga hoten organizem. Na drugi strani pa tira radikalni nacionalizem svoje bolesto oboževanje naroda do skrajnosti. Ta miselnost ima svoj izvor v renesansi kot obuditvi stare poganske miselnosti, v francoski revoluciji, čije najvišji zakon je bila volja naroda, in v sledečih antropocentričnih filozofskih sestavih Kanta, Hegela i. dr. Čimbolj je torej človeštvo zašlo proč od vere zopet v stare poganske nazore, ki jim je bil narod vse, tembolj se je zapletlo v nerazrešljive narodnostne mreže in spore. Da je to res, priča tudi gotovo prizadevanje med Nemci, da bi germanizirali krščanstvo ali se vrnili k starogermanski prirodni religiji (Paul de Lagarde i. dr.). A že ekstremni nasprotnik krščanstva Avg. Comte je občudoval izbornu urejenost krščanske družbe srednjega veka (dr. N. Müller).

Krščanstvo ni nacionalno omejeno, je n a d narodno. Zato pravemu kristjanu nič ne brani, biti resnično naroden v smislu praktičnega dela za dobrobit posameznikov in naroda. Nasprotno je pretiran nacionalizem škodljiv na znotraj in na zunaj: v obeh slučajih pomenja zožitev pogleda. Na znotraj si pripisuje pravico, omejevati svobodo v rečeh svetovnega nazora, vere in vesti. S tem povečuje strankarske razprtije med državljani in stanovi. A strpljivost in dobrohotnost napram vsem sonarodnjakom, brezpogojna svoboda vesti je prva zahteva; treba je delati za ljudstvo z različnimi reformami za splošno blaginjo po načelih pameti in pravice: politika srede. Tudi na zunaj bi moral veljati naš evangelij ljubezni in miru. V Nemcih pa radikalnonacionalne stranke državi veliko škodujejo, ker odbijajo druge narode. To je zakrivilo končni poraz v vojni, to je tudi še sedaj največ krivo, da ne more priti do pomirjenja. Zato jim je treba izprašati vest in pribiti njihove grehe. Danes so narodi bolj kot kdaj prej odvisni drug od drugega, tudi Nemci. Nastopa doba včlanjenja narodov v večje enote. Mirovno gibanje napreduje počasi, a gotovo in smisel za pravico v svetu se prebujata. Kdor tega noče razumeti in se zadirčno in ostentativno separira,

stavlja narod v slabo luč in škoduje njegovemu mednarodnemu položaju (A. Freudenberger).

Da pripada kdo temu ali onemu narodu, samo v tem še ni bistvo in vrednost človeka; je stvar neodgovorne usode. Narod gre pred posameznikom in ni tu zaradi posameznika. Zato lahko zahteva narod od posameznika, kateremu daje mnoge dobrine, tudi žrtve, ne pa narobe. Narod mu daje možnost, da razvije svoje sposobnosti. Ker pa so narodi navezani drug na drugega, znači gojitev narodne posebnosti negovanje in udejstvovanje tistega dela človečnosti, ki drugim narodom ni dan, ne v nasprotju z njimi, temveč v skupnosti. Če pravi ekstremni nacionalizem: kaj me brigajo drugi narodi in njihove vrline? potem si ni na jasnem o vzroku in namenu narodov. S tem sam priznava, da je izrodek materializma, ki se je tudi odučil, iskati v stvareh kak smisel ali smoter. Tudi nemški nacionalizem je izločil iz narodnega problema duhovne momente. Narodna neodvisnost nemška pa je danes v vojaškem in gospodarskem oziru zlomljiva, zato ne gre govoriti o narodu kot nečem absolutnem. Ta absolutnost naroda, oziroma želja po svetovni diktaturi ni zastoj združila ves svet proti Nemcem. V spremenjenih razmerah je treba deloma žrtvovati absolutno neodvisnost zvezi vseh, idealu mednarodne solidarnosti. Saj niso odvisni le od enega naroda, ampak od vseh. To narodu ni v škodo ali sramoto, ker vidimo isto i pri drugih narodih (A. Mirgeler).

Kaj je torej nacionalno in kdo ravna nacionalno? »Nacionalno je tisto mišljenje, ki obsega preko umetnih deželnih mejá po zakonih večne ljubavi in pravičnosti vse ude enakega jezikovnega in kulturnega občestva, ne glede na versko, plemensko, stanovsko pripadnost, in ki smatra za eno svojih glavnih nalog, da dvigne kulturno s poštenim socialnim delom gospodarski neugodno situirane ter spoštuje v mednarodnem občevarju pravice vseh narodov in, izogibajoč se v največji meri nasilja in zametajoč egoizem in šovinizem, stremi po naravni ureditvi sveta s pogledom na večni cilj človeštva.« (Fr. Graßhoff, str. 95 s.). »Resnično nacionalen je, kdor v odkritosrčnem stremljenju po ljubezni in pravičnosti, v stalni resni samopresoji, brez obrekovanja prepričanja drugače mislečih, ob zvestem spolnjevanju dolžnosti v zasebnem življenju in napram državi, po svoji najboljši vednosti in zmožnosti rad in zavedajoč se odgovornosti, sodeluje za prospanje svojega naroda« (Idem, 97 s.). Zato more biti resnično naroden le res krščanski človek.

Iz tega poročila je razvidno, da so nemški katoličani resno preudarili narodni problem z vseh strani. Neustrašeno so zgrabili slabe in z objektivno kritiko dognali dobre strani nacionalizma. Držeč se verno zlate srede in krščanskega pojmovanja so prikazali svojim rojakom vprašanje v jasni luči in — zdi se celo — manj ozkosrčno kot nekateri francoski katoliki. Tudi v Nemčiji imata torej pamet in poštenje vnetih zagovornikov in mi moremo le želeli, da se uveljavijo njih nazori v javnosti.

O FAŠIZMU.

Dr. L. Sušnik.

Italijanski fašizem je svojevrsten pojav, ki je kakor kamen, ki ga vržete v vodo, razburkal valove vse evropske javnosti. Rodil je v zunanjem svetu mnogo odpora — ne le pri nas —, a zdi se, da še več pritrjevanja in posnemanja od Španske do Litvanske. Skrajni nacionalisti vseh držav se navdušujejo ob njegovem vzgledu. Italijani sami so ponosni nanj, ker je napravil v prej tako razrvani državi, čeprav z diktaturo, red in disciplino in priboril njihovi domovini večjo veljavo. Povzdignil je brezdvomno samozavest naroda do visoke stopnje, ki fascinira vse.

Ta romantični patriotizem, ta »gimnastika patriotizma« v zunanje-politične svrhe, kot jo imenuje Ludovic N a u d e a u v svojih razmotrivanjih o fašizmu v 11 številkah francoskega tednika »L' Illustration« (od 3. jul. do 13. nov. 1926) na str. 509 nov. številke, je pa tudi edino, kar ga drži skupaj. Prva njegova slabost je torej, da nima nobene enotne skupne doktrine, kot jo ima n. pr. komunizem. Druga slaba stran, ki je s prvo v zvezi, je to, da visi le na osebi svojega vodje. Že Mussolini sam pa se ne drži nobene gotove formule, temveč je vseskozi oportunist. Razlike v mišljenju njegovih pomagačev, ev. naslednikov, pa morajo voditi v prihodnje v ostra nasprotstva. Raznovrstne zlorabe izvirajo deloma iz temnih značajev, ki jih je fašizem zajel, in so pri takem gibanju neizbežne — ne glede na namerne sistematične krivice, ki zadevajo zlasti naše rojake.

Namen fašizma je, da napravi narod velik, močan in silen. Zato se vsaj na zunaj bori proti nemoralnim pojavom v javnem in privatnem življenju. Ker pa je sam pravzaprav posledica velike rodovitnosti naroda, stremi za čim večjo ekspanzijo na zunaj. Odkrito moralno in fizično oboroževanje ljudstva, ki izgleda kot da se pripravlja Italija na vojno za okoli l. 1932, ogroža vse sosedne dežele in njih demokracije. V človeškem smislu je to anahronizem, ki se ne sklada z razvojem splošne civilizacije. Vrh tega se zdi, da prihaja ta lakota za tujo zemljo, za kolonijami itd. prepozno, ker se današnji kolonialni sistem sploh že precej maje. Mussolini bo moral delati čudeže, če bo hotel res zadovoljiti razpaljene strasti in ambicije svojih ljudi.

Že L. Naudeau je poudaril važnost ekonomske strani za pravilno presojo fašističnega gibanja, v kateri leži pravzaprav jedro celega vprašanja. Še bolj jasno pa je pokazal na gospodarsko ozadje tega pokreta Eugen M. K o g o n v januarski številki »Hochland-a« iz l. 1927,¹ str. 385—406; zato hočemo posneti glavne misli iz te njegove razprave z naslovom »Wirtschaft und Diktatur. Das italienische Beispiel.«

Zunanji uspehi sedanje vladavine v Italiji, ki je obračunala s parlamentarizmom in njegovimi izrodki, s strankami in njih časnikarstvom

¹ Ta številka str. 485 ss. prinaša tudi pregledno poročilo o francoskem fašizmu okoli »Action française«.

itd. in ki vabijo k posnemanju v inozemstvu, niso toliko izraz zavestne volje naroda kot pa plod kapitalističnih stremeljenj.

Italijanski fašisti so prepričani, da bodo ustvarili nov Imperium Romanum; ta nada se vliva masam v dušo v vedno novih dozah nacionalističnega čuvstva. A ves ta patos ne more pomagati preko dejstva, da so gospodarske prilike danes v velekapitalističnem 20. stoletju, zlasti odkar vlada od srede 19. stoletja diktat mednarodnega menjalnega tečaja, čisto drugačne kot ob času stare rimske slave. Borza je danes tisti faktor, ki odloča o biti in ne biti i državnih podjetij, in ta borza ne govori v prilog fašizmu, ker ponavlja besedo »inflacija«. Tako dokazuje poleg sovjetske Unije najbolje Italija, da je dandanes mogoča diktatura le kot dekla, ne pa kot gospodarica kapitala.

Že vladajoči rimski patriciji so znali narediti iz prave diktature le sredstvo za obrambo svojih posestniških privilegijev. Koliko bolj je zdaj režim, ki stoji nasproti daleko močnejšim gospodarskim silam in tisočkrat bolj zamotanim socialnim odnosom, odvisen od vsemočnega kapitala! Kljub 2 milijonoma fašistov in 600.000 miličnikov se kaže ta odvisnost tudi v Mussolinijevi Italiji.

Velekapitalu ugaja sicer najbolj politična demokracija s svojim parlamentarizmom, ki mu stalno omogoča pregledati situacijo, vse naprej preračunati in ev. vplivati, a on se zna poslužiti v svoje svrhe tudi diktature kot etape za svoje nadaljnje operacije.

Razne vrste diktature so se borile in se bore tedaj s ciljem večje ekspanzije proti zunanjim sovražnikom, dalje proti delavskemu proletariatu in proti fevdalnim oblikam gospodarstva. Italija, Španija, Poljska, Grčija, Turška kažejo razne vrste tega boja. A že samo Rusija pove, da diktatura le rahlja tla za novo setev kapitalizma, ki mu odstranjuje omenjene zapreke. Tako je tudi italijanski fašizem direktno poganjek italijanskega nacionalnega kapitala.

V Italiji je bila industrija pred vojno še slabo razvita. V in po vojni pa opazamo velikanski razmah laške industrije raznih vrst (svila, tkanine, kovine, elektrika, avtomobili i. dr.) v toliki meri, da ji je treba konkurirati na mnogih izvoznih poljih le še s severno-amerikansko. Produkcija svile je znašala n. pr. l. 1920. 220.000 kg, l. 1926. pa že 15 milijonov kilogramov (v Združenih državah 22 milijonov). Šlo je tedaj za to, da se z inflacijo olajša domači industriji porast. Treba je bilo potlačiti delavske zahteve po zvišanju plač, da se poveča narodnemu kapitalu možnost ekspanzije. In vprav to je omogočil od l. 1922. dalje fašizem z Mussolinijem na čelu.

Fašizem je razbil delavske organizacije vseh strank in jim iztrgal s tem edino orožje: zato so ostale delavske plače nižje kot v inozemstvu in lani so odpravili celo osemurni delavnik. »Magistrato del lavoro« razsoja konflikte med delodajalci in delojemalci v prisilnih sindikatih.

Drugi del želja kapitalistov je izpolnil finančni minister Volpi — sam veleindustrijalec — z inflacijo: od l. 1922. do 31. avgusta 1926 je poskočil dolar od 22.9 na 31 lir. Draginja je narastla za 58.9%. Ves ta čas ni fašistični nacionalizem ničesar podvzel proti italijanskemu novokapitalu.

Ko se je slednjič pokazala neizbežna potreba stabilizacije, je začel Mussolini z Volpijem resda občudovanja vreden boj za ureditev italijanskega gospodarstva. Uravnal je odplačilo dolgov Angliji in Ameriki in si zasigural tako od teh sicer proti diktaturi usmerjenih držav kaj prijateljsko stališče; omejil je uvoz in iskal novih izvoznih tržišč ter začel slednjič z deflacijo.

Od srede avgusta do srede oktobra so lani potegnili za ok. 2 mil. papirja iz prometa: dolarska pariteta je padla zopet na 23, a bilo je več polomov. Drugi del programa je obsegal celo vrsto naredb v svrhu zvišanja lastne poljedelske produkcije in znižanja izdatkov za luksus: od žitne bitke do liktorskega posojila.

Načelo kapitala je, da odklanja, dokler se da, skupno delovanje. V zapadni in srednji Evropi je dosegel kapital že dolgo mednarodno formo: Anglija, Nemčija, Francija so zvezane po raznih trustih. Italija stoji še ob strani in hoče sama zase čim več pridobiti. Zato sili v ekspanzijo in se tako oborožuje; njen budžet za letalstvo (182 eskader s 3000 letali) prekaša celo severno-ameriškega. Parola pa je: mi služimo italijanski industriji v blagor italijanske nacije! Ali ni to po vsem tem tragično, da črne srajce komaj slutijo, da delajo le v službi kapitala, čeprav narodnega?

Zdaj je v Italiji na programu ideja solidarizma ali stanovske ureditve države. Dvomljivo je, ali se bo obnesla, ker je temeljni nazor o državi kot najvišjem merilu napačen in je ravno za uspeh solidarizma bistveni pogoj z ljubeznijo in pravičnostjo prožeta družba, od česar je pa fašizem tako oddaljen. Zakaj kar ve italijanska — in vsaka druga — fašistovska ideologija in frazeologija povedati o verskih stvareh, je popolnoma podrejeno samopašnemu nacionalizmu. A še ta zamisel stanovske države je v Italiji razumeti ne morda kot potezo proti vladi kapitala, ampak kot sredstvo v njegovo oporo. Pogoj za uspeh bi bila sanacija gospodarske krize in pa prekvašenje prebivalstva iz utilitarističnega v solidaristično mišljenje, a to bi bilo delo in boj desetletij.

Le bodočnost more pokazati, kaj prinese fašizem: normalizacijo ali polom.

† JOVAN CVIJIĆ.

I. Rakovec.

Dne 16. januarja t.l. je preminul geograf svetovnega slovesa, Jovan Cvijić,¹ univerzitetni profesor v Beogradu, predsednik Srpske Akademije Nauka ter član mnogih inozemskih akademij in znanstvenih društev. Že v zgodnji mladosti je kazal izredno veselje in nagnenje

¹ Literatura: Niko Zupanić, Jovan Cvijić. Di S. 1907. — Jovan Cvijić, Iz uspomena i života. Nova Evropa. 1923. VIII. — Naučni jubilej Jovana Cvijića. I. Jiri Daneš. O naučnom radu Jovana Cvijića. II. Sima Milojević, Proslava jubileja na univerzitetu u Beogradu. Glasnik Geogr. Dr. 1924. — Karta ekskurzija Jovana Cvijića po Balkanskom poluostrvu i južnoslovenskim zemljama. 1 : 2,000.000. Glasnik Geogr. Dr. 1925. — Narodna enciklopedija. (1925) 4.

do geografske vede, da je vzbujal občo pozornost pri svojih profesorjih tako na gimnaziji kakor tudi pozneje na univerzi. Na tedanji »Veliki školi« v Beogradu se je začel zanj zanimati zlasti profesor geologije Žujović, ki mu je dajal prva navodila in pravce za njegovo bodoče znanstveno delovanje. Svoje studije je pozneje Cvijić nadaljeval na Dunaju, kjer mu je sreča naklonila za profesorja dva prva strokovnjaka tedanje dobe, Albrechta Pencka in Eduarda Sueßa. Penck je s svojo morfologijo mladega Cvijića tako priklenil nase, da je postal popolnoma njegov učenec. Sueß je prav tako mnogo vplival na svojega učenca in ga pripravil do tega, da je posvečal geološkemu studiju kot morfolog mnogo več pažnje nego ostali njegovi sodobniki. Mnoga njegova dela vsebujejo namreč toliko dragocenega geološkega gradiva, da jih tudi geologi štejejo med prva, ki se tičejo balkanskega polotoka (Osnove za geografijo i geologiju Makedonije i stare Srbije 1906—1911). Vendar Cvijić Sueßu ni tako sledil kot Pencku, ki je manj teoretiziral, pač pa mnogo razpravljal o problemih na podlagi bogatih izkušenj, pridobljenih na številnih ekskurzijah. Prav v tem ga je skušal Cvijić posnemati. Svojo disertacijo (Karstphänomen 1893) je sicer sestavil na podlagi obsežne literature, vendar je bila njegova zasluga, da je prvi zbral o tem vprašanju mnogoštevilno literaturo in pokazal na probleme, ki jih je še treba rešiti. To razpravljanje ga je tedaj prvikrat privedlo v naše kraje (okolica Cerknice, Logatca, Postojne in Divače), ki so mu nudili mnogovrstnega gradiva v vseh kraških problemih. Dasi njegova domovina povečini ne pozna krasa, ga je vendar ta oddelek morfologije tako zainteresiral, da je še dolgo potem uspešno nadaljeval svoje započeto delo. Prav s temi deli si je pridobil on svetovni sloves. Izdal je Karsna polja zapadne Bosne i Hercegovine (1900, naslednje leto isto v nemškem jeziku), kjer se je obširneje in temeljito pečal z genezo kraških polj, uval in dolin. Skušal je rešiti tudi problem, ki je svojčas povzročil znamenito debato med Grundom in Katzerjem glede kraške hidrografije, ter postavil proti že obstoječima teorijama Grunda in Katzerja še svojo novo o »hidrografskih conah«, kjer loči gornjo »suhu cono« in doljno »cono stalne vode«, med obema pa leži »cona hidrografskega prehoda« (Hydrographie souterraine et évolution morphologique du Karst 1918). Kakor ostali dve tako tudi njegova teorija le v gotovih slučajih popolnoma ustreza. Ta problem dotlej ne bo popolnoma rešen, dokler vseh posameznih lokalitet temeljito ne raziščejo. Ko je Davisova struja o razvojnih ciklih stopila v ospredje in so skušali nekateri morfologi (Krebs, Grund, Sawicki) tudi morfogenezo krasa spraviti v poseben razvojni cikel, se je tudi Cvijić z vso vnemo lotil tega vprašanja. Postavil se je na stališče, da treba v dinarskem Krasu razlikovati dva razvojna cikla na podlagi dislociranih ravnikov (Bildung und Dislozierung der Dinarischen Rumpffläche 1909). Vendar se v tem problemu ni spuščal v podrobnosti, temveč je očrtal ves razvojni potek le v glavnih potezah. Svoje delo o krasu je Cvijić zaključil z razpravama Karst i čovek 1925 in Istorijski pregled o ispitivanju karšta 1925. Važno je bilo nadalje njegovo raziskovanje glede postanka

Železnih vrat (Djerdapa). V tej razpravi dokazuje, da se je po gubanju in dvigu Karpatov razdelil Parathetys v panonsko in dacijsko kotlino, med katerima je že prvotno obstojal prehod (Durchgangstal). Odtok poznejšega Panonskega morja proti Pontiku pa je ta prehod radi dviganja Karpatov vedno bolj poglobljal in vrezaval tesni (Entwicklungs-geschichte des Eisernen Tores 1908). Pozneje je ta postanek dokazal na podlagi teras, ki spremljajo Donavo skozi tesni (Djerdapske terase 1922). Vse to raziskovanje ga je dovedlo do studija o Panonskem morju, ki ga je dolgo vrsto let zaposlil. S pomočjo abrazijskih ravnin, ki jih je ustvarjalo tedanje morje v posameznih fazah, in rečnih teras je skušal dognati tedanji obseg morja. V tem oziru je temeljito raziskal Šumadijo in severovzhodni del Bosne (Jezerška plastika Šumadije 1909). Razumljivo je, da je kot Penckov učenec posvetil mnogo pažnje tudi glacialnim dobam na balkanskem polotoku. To svoje delo je tako dobro dovršil, da je žel priznanje po vsem svetu in štejejo te razprave med njegova najboljša dela. Najprej je ugotovil sledove glacialne dobe v Rodopskem sistemu na Rili in dognal, da sta bili tu dve poledenitvi (Tragovi starih glečera na Rili 1897, kasneje je izšlo tudi v nemščini), pozneje pa razširil svoja opazovanja na ves polotok in prišel do enakih zaključkov. Dognal je sledove glacialne dobe na Prenju, Čvrnsnici, Treskavici, Volujaku, Magliču, Bioču, Durmitorju in tudi na Olimpu. Poledenitve so bile na kraškem terenu sicer bolj razsežne radi prikladnejše konfiguracije tal (kotline in doline so nudile varno zavetje snegu), niso se pa sledovi te dobe obdržali tako jasno kot v Rodopskem sistemu zaradi manjše odpornosti apnenca (Glacialne i morfološke studije o planinama Bosne, Hercegovine i Crne Gore 1899, L'époque glaciaire dans la Péninsule Balkanique 1900, Novi rezultati o glacialnoj eposi Balkanskog Poluostrva 1903, Balkanska, alpinska i karpatska glacijacija 1903, Ledeno doba u Prokletijama i okolnim planinama 1913). Pred nekaj leti, ko je bil imenovan za predsednika razmejitvene komisije na naši severni meji, je porabil to priliko, da je v drugič obiskal naše kraje (Triglavsko pogorje, Bled). Skušal je dognati gnezdo nekdanjega lednika na Velem polju, razlikoval sledove snežne in ledniške eksaracije in na podlagi teh skušal ugotoviti posamezna stanja lednika. Ob Blejskem jezeru je med Gradom in železniško postajo zasledil v višini 45 m nad nivojem današnje jezerske gladine obsežno linijo nekdanjega jezerskega nivoja. Ta problem je samo nakazal, ni ga pa izpeljal. Potemtakem bi bil Otok, ki moli sedaj 20 m iznad jezera, tedaj 25 m pod jezersko gladino. Nadalje je mnenja, da je zasledil v bližini Kranja ostanke morene same, kar bo pa jako malo verjetno, ker sta ves teren med Radovljico in Kranjem temeljito preiskala že Brückner in Ampferer, a nista o tem našla nikakega sledu (O snežaničkoj i ledničkoj eroziji 1922). Najtežji problem, kar se jih je lotil, je bil vsekakor tektonsko križanje (Scharung) dinarskega in grško-albanskega sistema. Trdil je, da sta se, ko sta pri gubanju trčila drug ob drugega, vpognila v slemenu Prokletije oz. Šar planine (Die dinarisch-albanesische Scharung 1901, Die tektonischen Vorgänge in

der Rhodopenmasse 1901). Toda Nopcsa je temu nasproti dokazal, da je stratigrafska smer tudi v tem delu ista kot v ostalem sistemu, le orografska smer da se je spremenila. Ker je radi številnih ekskurzij prišel tudi v ožji stik z ljudstvom samim, se je skušal poglobiti tudi v antropogeografske in etnografske probleme (Antropogeografski problemi Balkanskega Poluostrva 1902). Pod njegovim imenom so začela izhajati Naselja Srpskih Zemalja, ki zlasti v predvojnih zvezkih vsebujejo mnogo nekritičnega gradiva. Zato so njegova dela, ki slone na tem gradivu, manjše vrednosti. Že med vojno se je popolnoma preorientiral v antropogeografa, kar pričajo številna dela iz tega področja (Mouvements méthanastasiqes dans la Péninsule Balkanique 1917, La Péninsule Balkanique. Géographie Humaine 1918). Geomorfologija, katere je izdal dosedaj že dva dela (1924, 1926, a tretji je še v rokopisu; delo se hkrati prevaja tudi v nemščino), je večinoma plod njegovega predvojnega dela.

† GIMNAZIJSKI RAVNATELJ V P. FRAN WIESTHALER.

Težka zguba je zadela dne 26. januarja t. l. slovensko znanstvo, ko nam je — dasi v 78. letu — vendarle prehitro umrl naš latinski leksikograf, ne da bi mogel do konca nadzorovati tisk svojih dveh latinsko-slovenskih slovarjev, ročnega (velikega), ki je bil (v 1500 izvodih) pod njegovim nad vse vestnim uredništvom in nadzorovanjem dotiskan do *facilitas* in ima poleg XXXI strani uvoda (dr. Jos. Tominšek) že 1008 strani, ter šolskega, dotiskanega do *externus* (504 strani).

Lepo oceno o tem delu je prinesel »Čas« že l. 1923. (letnik XVIII., str. 162 nsl.), ko smo o priliki 25letnice vladikovanja dr. A. B. Jegliča, mecenata temu ogromnemu slovarskemu delu, dobili v roke prvih 352 natisnjenih strani. Ocena (dr. Fr. Jere) naglašja zlasti štiri vrline slovarja: obsežnost latinskega besednega zaklada, izredno preglednost pomenov pri vsaki latinski besedi, etimologijo (z ostro osvetlitvijo sinonimov) ter bogastvo slovenskih izrazov in recil, ki jih je rajnik zbiral in znašal iz knjig in iz žive govornice narodove. Jeretovo oceno je potrdila in še stopnjevala filozofska fakulteta ljubljanske univerze, ko je v dopisu z dne 31. dec. 1926 priporočila odboru za molbe in žalbe v Beogradu Wiesthalerjevo prošnjo za zvišanje (kronske) pokojnine, ki je bila s svojo pičlostjo tudi precejšen vzrok, da je pokojnik prerano omagal. V dopisu čitamo med drugim: »Ta slovar je ... brez dvoma ne samo najboljši latinsko-slovenski slovar, kar jih je tiskanih v srbskem, hrvaškem in slovenskem jeziku, temveč je tudi na isti stopnji z najboljšimi tujerodnimi slovarji ... Osnovan je po najnovejših znanstvenih načelih in se odlikuje pp točnosti in temeljitosti, po logični izpeljavi in preglednosti besednih pomenov. Kot znanstveni slovar upošteva seveda tudi etimologijo, pri kateri se ozira posebno na slovanske jezike.«

Delo bi bilo res — kakor poudarja tudi omenjeni dopis — v čast vsemu našemu narodu, pa tudi marsikatera tujerodna univerza bi si ga, ko tako raste zanimanje za slovanske jezike, nabavila. Dospelo je, kakor rečeno, do *facilitas*; tedaj pa so nastale nepremagljive *difficultates*: ves tisk je do tu stal 747.375 Din, škof dr. A. Jeglič je — v mesečnih obrokih — plačal velikansko vsoto, vsega skupaj 401.426 Din, a je še torej v tiskarni dolga 345.949 Din. Velikodušni mecen vsled znanih vzrokov ne more dati niti pare več. Zdaj s strahom gledamo v bodočnost: ali bo delo ostalo torso?

Pa ozrimo se v tej skrbi in žalosti rajši v preteklost, v premarljivo življenje pokojnikovo! Rojen dne 23. nov. l. 1849. v Celju, je ljudsko šolo dovršil v rojstnem mestu, gimnazijo pa v Ljubljani (1.—3. r.) ter v Mariboru (4.—8. r.) v letih 1860.—1868.; klasično filologijo in slavistiko je študiral v Gradcu (1868—1872), bil nato dve leti suplent na gimnaziji v Mariboru. Tu je kot izprašan gimnazijski suplent spisal svojo prvo znanstveno razpravo »Jovan Vesel-Koseski« (v izvestju tamošnje gimnazije l. 1874.). Koseskega je pozneje v šoli rad navajal. Posebno živahno je deloval v letih 1874.—1885. kot gimn. profesor v Ljubljani. Takoj prvo leto je predaval v čitalnici o vsakdanjem življenju v starem (Neronovem) Rimu. (Izšlo v knjižici »Trije javni govori«, v Ljubljani, 1876.) Stritarjev »Zvon« (1877) je prinesel obširno kulturno-zgodovinsko razpravo: »O propadu nravnosti za rimskih cesarjev«. L. 1883. je objavil v »Lj. Zvonu« razpravo »volkodlak in vampir«; že tu se vidi, da je svoje učence spodbujal, naj o počitnicah nabirajo narodno blago. V »Kresu« je istega leta izšla razprava »Kako so stari narodi mrtve pokopavali«. V istem času pa se je pričel posebno baviti s slovensko slovstveno zgodovino, zlasti s protestantsko dobo. Od l. 1884. dalje je v »Lj. Zvonu« skozi nekaj let stalno ocenjeval Marnov »Jezičnik«. Takoj prva ocena mu je zbudila protikritiko v »Slovenčevem« podlistku (Ant. Kržič); W. je odgovoril z letakom (8 strani, v Ljubljani, 1884) »Kdo je mojster, kdo je skaza«. Polemika je šla o tem: Marn je premalo cenil važnost protestantske književnosti in preveč poudarjal vpliv slovenske duhovščine v slovstvu; W. pa je — upravičeno — trdil, da so naši protestantski pisatelji ledino orali in mnogi pisali boljši jezik nego poznejši katoliški; in da v novejšem času duhovščina po svoji krivdi v slovstvu nima več vodilne vloge. Čisto mirno pa sta M. in W. poravnala prepir, ko je W. (»Lj. Zvon«, 1888, str. 178) zaključil: »Ako večina slovenske katoliške duhovščine, ugodivši časa duhu . . . popusti svojo ozkosrčno in enostransko literarno stališče, podvržemo se brez pomisleka njenemu vodstvu v omiki, torej tudi v — književnosti. Dokler pa vsiljuje našemu slovstvu svoje prečudne nazore, prepuščamo ji sicer buditeljstvo v veri, v lep o s l o v j u pa moramo vodstvo njeno odbijati z vso odločnostjo in hoditi s v o j o pot, služeč edinole idejama l e p o t e in r e s n i c e.« — V letih 1885.—1888. je bil W. ravnatelj nižje gimnazije v Kranju, nato pa več let — do upokojitve l. 1910. — nižje, in ko se je izpopolnila, višje (II. drž.) gimnazije v Ljubljani. L. 1885. je spisal »Latinske vadbe za I. in II. razred«, ki so doživele štiri natise (IV. n. W. + Tominšek,

1908). »Lj. Zvon« je tisto leto prinesel njegovo študijo o dr. Jakobu Zupanu, ki je zbudila splošno zanimanje. — Po naročilu Slovenske Maticе je l. 1890. izdal V. Vodnika Izbrane spise (prozo), l. 1891. pa v Knjižnici Družbe sv. Cirila in Metoda uredil V. Vodnika izbrane Pesni. Ko so l. 1889. odkrili v Ljubljani Vodnikov spomenik, je bil pač W. najbolj pripravljen in poklican, da je govoril slavnostni govor pred spomenikom (30. junija). Dr. J. Sketu je spisal za Čitanko (V. in VI. r.) članek »Pobratimstvo«, za Čitanko VII. in VIII. r. pa je opisal protestantsko dobo. Pleteršniku in Štreklju je izročal zbirke svojih učencev. — L. 1895. je pričel pisati in urejevati Latinsko-slovenski slovar, svoje življenjsko delo. Dne 25. jan. t. l. je še ves dan rokopis dopolnjeval; zjutraj, dne 26. jan., je odšel od nas v večni počitek.

Najlepši spomenik pa si je postavil pokojnik v srcih nešteti učencev. Dbv.

OCENE.

Zbornik znanstvenih razprav. Izdaja profesorski zbor juridične fakultete (univerze S. H. S. v Ljubljani). — V. letnik 1925-26. Posvečen spominu Ivana Žolgerja. 8°, 411 str., s sliko dr. Ivana Žolgerja in s posvetitvijo njega spominu. V Ljubljani 1926.

Za zbornik so prispevali razprave univ. profesorji dr. L. Pitamic, Pomen človeških in državljskih pravic (str. 3—17); dr. A. Bilimović, Položaj delavcev v Jugoslaviji po poročilih inspekcije rada (18—51); hon. profesor dr. K. Šavnik, Pravna funkcija števil v budgetu davčnih dohodkov (52—70); univ. prof. dr. Gj. Tasić, jedan pokušaj podele državnih funkcija u formalnom i materijalnom smislu (71—152); dr. M. Dolenc, Pravo-sodstvo klevevske in boštanske graščine od konca 17. do začetka 19. stoletja (153—247); M. Jasinski, Zakoni grada Veprinca (Statut Veprinački [248—295]); dr. R. Kušej, Pasivna asistenca pri mešanih zakonih po prejšnjem in po novem katoliškem pravu (296—332); dr. S. Lapajne, Današnje kondicije (333—376); dr. M. Škerlj, O izumu, stvorjenem v »službi« (377—411).

Vsebina tega letnika »Zbornika« je tedaj izredno bogata in pe-stra, tako da smo je lahko prav veseli. Naj podam najprej kratko poročilo o razpravah, ki niso metodološke in pravnozgodovinske narave!

Razprava univ. prof. dr. Pitamica je slavnostno predavanje z vseučiliške svetosavske proslave 27. jan. 1926. Po najnovejših ustavah je razlikovati med človeškimi pravicami (osebne in verske svobode) in državljskimi, kot ste n. pr. zborovalna in združevalna pravica, ter političnimi pravicami, kakršna je n. pr. volivna pravica. — Človeške pravice izvirajo iz naravnega prava kot bistvene zahteve človeške narave, ki jih mora spoštovati vsako pravo. Kot vsebina ustav jamčijo človeške pravice z močjo pravnih pravil, da državna oblast ne prekorači, a da tudi ohrani svoje prave meje. Priznanje v državi jim je priborilo krščanstvo s svojo zahtevo, da bodi vera neodvisna od države, vest svobodna od politične moči,

pa s svojim naukom o vesoljni enotnosti človeškega rodu. Avtor se na kratko dotika vseh važnejših zgodovinskih pojavov, doktrin in ideologij ter tozadevnih določb novih ustav in zaključuje svoje predavanje z besedami: »Naj bi zgled sv. Save pomagal tudi naši generaciji, da najde našim narodnim in socialnim prilikam primerno uresničenje in udejstvovanje večnih principov enakosti, bratstva in svobode.«

Zunanji povod krščanski zahtevi po svobodi vesti so bile žrtve rimskim cesarjem, ki so jih zahtevali tudi od kristjanov. V knjigi sta versko svobodo posebno odločno zagovarjala Laktancij in Tertulijan. Ko je bilo krščanstvo v državi priznано, se ga je polastil zopet cesaropapizem kot »državne vere«. Državna oblast je preganjala krivoverce do novega veka. Tudi »reformatorji« Luter, Melanhton, a zlasti Calvin, so kruto preganjali nasprotnike svoje vere, kar je teoretično opravičeval zlasti Teodor Beza. Pač pa zavzemajo častno mesto v zgodovini boja za svobodo vesti: Marsilij iz Padove, Castalio, de l'Hôpital, de la Noue, Milton, Locke, Fenelon, Montesquieu in Voltaire. — Lockeju je svoboda: uživati naravne pravice pod varstvom zakonov. — »Za občno svobodo in stanovsko enakopravnost« borili so se že naši kmetje l. 1573. — Pripomogla je k ustavni zaščiti svobode tudi moderna filozofija s svojim naukom o »osebnosti« človeka, ki ne more biti kot oseba zgolj sredstvo države. — K svoboščinam ustavne svobode menim, da smemo prišteti tudi pravico silobrana v tehničnem pomenu besede. Tudi zahteva po socialni in gospodarski zakonodaji spada morda v skupino javnih pravic »pozitivnega položaja«, kot ima stanovska samouprava zvezo z združevalnim pravom, kot je upravno sodstvo le posledica zahteve po jamstvu za izvrševanje upravnih norm. V budžetnem pravu naroda smemo zreti odsev »aktivnega položaja« državljanov, ker more biti po narodnogospodarskih načelih individualni dohodek posameznikov vir davka samo v toliki meri, da se ne poruši soglasje med zadovoljitvijo javnih pa zasebnih potreb (Bráf); to navajam z ozirom na razpravo hon. prof. dr. Šavnika.

Krščanstvo je povzdignilo notranjo svobodo človeka posebno tudi z globokim naukom o povečanju trpljenja, o duši in osebi, o ljubezni do bližnjega, o spolni čistosti, z visokim pojmovanjem zakonske zveze, kar je vplivalo vse tudi na zunanjo svobodo, katero je posredno in neposredno pospeševal nauk: da je treba Boga bolj poslušati, kot pa ljudi. — Kot značilca svobode vesti je posebno omeniti sv. Martina Tourskega, ki je zavračal v verskih zadevah vsako nasilnost, nauk, ki ga niso imeli pred očmi n. pr. organizatorji »bartolomejske noči« pa izgona Mavrov iz Španije.

Celotni vtis, ki ga vzbuja statistični opis univ. prof. Bilimoviča o stanju našega delavstva na podlagi uradnih podatkov inspekcije dela, je kaj malo razveseljiv: po številu nadzorovanih obratov zavzema Slovenija četrto mesto. Radi kšitve higienskih in drugih predpisov je bilo l. 1924. 15.750 intervencij. Prijavljene nezgode v obratih zahtevajo vsako leto okoli 150 do 200 mrtvih in 6000—7000 ranjenih; eden izmed glavnih vzrokov nezgod so cirkularne žage brez zadostnih varnostnih naprav, posebno na Slovenskem. Vajence sprejemajo mnogi, da dobe brezplačno delovno moč. Mnogo podjetij je samovoljno podaljševalo delovni čas; celo nedelja često ni bila prosta. Najnižja realna mezda (ob najnižji normalni mezdi in najdražji prehrani) je bila v Južni Srbiji. V poročilih inspekcije dela pogrešamo podatke o produktivnosti dela (t. j. o razmerju med produciranimi in uničenimi vrednostmi). V Sloveniji potroši delavska rodbina po poročilučasne delavske zbornice za l. 1922.—1925. povprečno dve tretjini svojih dohodkov za hrano.

153% predvojne realne mezde v Zedinjenih državah odgovarja v Nemčiji 88%, a pri nas celo samo 84%. Mezdna gibanja so končala nekako do polovice s kompromisi, v zadnjih letih pa se množe izpori in odstotek stavk z negativnim uspehom raste od leta do leta. Poročila inspekcije dela postajajo vedno krajša; urediti bi jih bilo treba po zahtevah internacionalnega birója dela in internacionalnih konferenc dela. Podatke te izredno zanimive razprave pojasnjuje 20 tablic.

Hon. prof. Š a v n i k pojasnjuje pravni pomen številke v proračunu davčnih dohodkov kot morebitno maksimalno mejo glede kontingentiranih davkov. Pri teh je prekoračenje znak nepravilne odmere, pri kvotnih pa samo znak slabe kalkulacije pri budžetiranju.

Razpravi so dala povod prekoračenja, kot pravi avtor sam; zrasla je torej iz prakse ter res ni preveč »šolska«; tako govori avtor najprej poljudno o zasebnem gospodarstvu in pravi med drugim n. pr.: »Kadar je Hannibal ante portas,« — pa menda ne stoji vedno H. ante portas? — »zakon o državnem računovodstvu, o glavni kontroli in druge torture za poštene ljudi niso več na mestu« . . . »kontroverza (!) od angleške *magna carta* pa do ustav modernih demokratičnih držav . . . se da reducirati na formulo: da gre v bistvu (!) vedno le za to, da si izvojujejo prizadete interesne skupine, če ne morejo bremena prevaliti na druge, znižati ga na skrajno mogoči minimum; tako tudi poslanci (!): najzvestejša večina sledi vladi *contre coeur*, ako se stvar ne da izvesti na račun ljubega bližnjega (!) . . . »Beseda 'kolikor' v čl. 6. fin. zak.: »Noben drž. davek . . . se ne sme niti odmerjati niti pobirati, ako in kolikor nima osnove v tem zakonu« . . . je bržkone (»zelo mogočen«) samo »stilitistični okrasek«. »Čisto« fiskalno vzeto je prekoračenje številke na strani dohodkov . . . le zaslužno. . . Vsakdo je vesel, ako dobi več, kakor si (!) je »odöbril« (dal med ušesca avtor). — Ali je vse to še resno znanstvo?

Proračun je (formalno zakon, a) vsebinsko upraven akt, bolj finančnopolitičnega kot pa juridičnega, značaja, ni samo instrukcija upravnim organom, ampak predvsem kontrolno sredstvo, ki lahko izgubi s prevelikimi prekoračenji svojo ostrino; kako pokriti primanjkljaje, bodisi glede rednih, bodisi glede izrednih potreb, je drugo finančno poglavje. Ustava varuje tudi splošno gospodarsko kapaciteto poedinca (čl. 22.), ki ji davčna prekoračenja ne smejo izpodnesti tal; kako naj se n. pr. od avtorja pripoznamo načelo nedotakljivosti »substance« uporabi glede duševnih delavcev?! — Glede »formule« pa se samo spomnimo, kako jo je izrazil n. pr. Fil. Comines že koncem 15. stol., glede »kontroverze« pa n. pr. posledic Hampdenovega procesa radi *ship-money*, ali pa vzroka nastanku — Zedinjenih držav. — Razprava izvira iz prakse, vajene obvladovati položaj, pa bi bilo želeti več samo znanstveno merodajnih vidikov; tako pa končuje razprava z nekim patosom glede uradništva, refren, ki sem ga čital, če se ne motim, izpod istega peresa že v »Jutru«.

Zamršeno vprašanje o sodelovanju katoliškega župnika pri nedispensiranih mešanih zakonih brez garancij po sedanjem cerkvenem pravu rešuje univ. prof. Kuš e j v tem smislu: da so Lambruschinijeve instrukcije iz l. 1841. kot privilegiji oz. indulti po can. 4 C. J. C. še danes veljavne, razen v nekaterih delih naše države. Njih preklic bi se bil moral izvršiti na popolnoma jasen in brezdvomen način, kar pa se z odl. Sv. Oficija z dne 26. novembra 1919 ni zgodilo. Asistenca je torej dovoljena tudi sedaj, pač pa mora župnik stranke vprašati o privolitvi za ženitev; pri dispensiranih mešanih zakonih so župniki sedaj dolžni, da: *requirant excipiantque partium consensus*; upoštevanje prepovedi obredov

in oklicev, ki je samo še načelna, je sedaj prepuščeno modremu preudarku ordinarijev. Avtor pojasnjuje natančno zgodovinski razvoj tega vprašanja v političnem in pravnem oziru.

Univ. prof. Lapajne podaja najprej pregled kondikcij v našem pravu slov. dalmatinskega pravnega ozemlja, pa češkoslov. načrta o. d. z., nemškega drž. zakonika, švicarskega civilnega in črnogorskega imovinskega zakonika, nas seznanja z dosedanjimi, zlasti z novejšimi dogmatičnimi utemeljitvami kondikijskega zahtevka, podaja svojo lastno obrazložitev, zavzema svoje stališče proti prevzemu splošnega obogatitvenega zahtevka de lege ferenda ter rešuje več spornih vprašanj na temelju svoje obrazložitve: t. j. iz razumevanja činitve kot dvostranskega posla, katerega pomanjkljivost v kateremkoli pogledu ima za posledico ničnost spolnitve in kondikcijo. Obogatitveno pojmovanje kondikcij, ki prevladuje bolj in bolj, ne pojasnjuje kondikijskega zahtevka, ampak ga zapleta: zato priporoča avtor naše staro kondikijsko pravo z nekaterimi dopolnili.

Kondikcijam dajo lahko povod tudi pravna dejstva, ki niso dvostranska pravna opravila (prim. Klingmüller, Der Rechtsgrund, Breslau 1901); kondikcija je sredstvo zoper formalnopravno v redu izvršene izpremembe iz višjih, skoro bi rekel; socialnih razlogov (kot pri omejitvi lastninske pravice); dejanski stan se najprej »navija« ter se potem zopet »odvija«: zakonodajalec razdrobi dejanski stan ter mu, — zopet ga sestavljajoč, — naknadno poišče pomanjkljivosti; zato bi bilo morda težko zatrjevati apriorno ničnost n. pr. spolnitvene tradicije, ker bi v takšnem slučaju mnogokrat zadostovala vindikacija (lastninska tožba). Menim, da ne moremo prišteti kondikcijam tudi slučajev radi nesposobnosti izpolniteljev, ker nam je vpoštovati zgodovinske slučaje brez ozira na kakšno sistematiko, a te pa pač vse, v kolikor gre za teorijo samo. — Avtorjeva teorija »spolnitvenega sporazuma« je nejasna; za tradicijo je potrebna samo volja, ex iusta causa prenesti lastninsko pravico: s to voljo je tradicija veljavna, prenos lastnine izvršen, ni torej ničen; kako torej utemeljuje »pomanjkljivost izpolnitvenega sporazuma« kondikcijo? Ali je morda potreben pri izpolnitvi še sporazum o causi? — Ali pa za kondikcijo ni potrebna ničnost? — Klingmüller gleda v kondikcijah diskrepanco objektivnega in subjektivnega pravnega razloga.

Univ. prof. Škerlj razpravlja prav podrobno, z obsežnim literarnim aparatom ter vpoštevajoč skoro vse moderne zakone, ki prihajajo za vprašanje v pošteev, o zaščiti, ki jo nudi zakon o zaščiti industrijske svojine (§§ 12 in 39) patentnemu izumu vzorcev in modelov v službenem razmerju z ozirom na osebe in na predmet pravnega varstva v pogledu na pravico do patenta oz. vzorca samo kot tudi na korist iz izuma, pledirajoč v dvomu, ki ga nejasnost zakona v mnogih smereh povzroča, za izumitelja. Delodajalec si službeni izum lahko pridobi na več načinov, obratni pa je itak njegov.

Podjetniki govore navadno jako radi o svojih zaslugah za praktično soizpopolnitev izumov v svojih obratih ter imajo v teh slučajih veliko važnost strokovnjaška mnenja. — Dobro bi bilo navesti tudi judikaturu (odločbe).

Razpravo univ. prof. Tasića, ki jo avtor naziva metodološko, ker išče kriterije potom varne metode, smemo uvrstiti v poglavje o temeljih in o osnovnih pojmih občega upravnega prava. Avtor

razpravlja o delitvi državnih aktov v formalnem oziru, t. j. z ozirom na nad- in podrejenost ali na hierarhijo ter v materialnem pogledu z ozirom na njihovo vsebino, podavši v uvodu pregled o predmetu vprašanja in razlikujoč, če se ne motim po zgledu francoskih pravnikov (prim. njihovo razlikovanje med »faits juridiques« in »faits matériels«), med pravnimi in materialnimi akti, pri čemer mu materialni akti pomenijo one posle, ki pravne posle samo pripravljajo ali izvršujejo (str. 117.). Prisilnost prišteva avtor vsebinskim momentom; socialnih in kulturnih ciljev ne priznava kot momentov, važnih za klasifikacijo državnih aktov. Podrobno se bavi avtor z razliko med sodnimi (sodskimi) in upravnimi akti, smatrajoč prve za akte korekcije na podlagi konstatacije protizakonitosti (protipravnosti), a pravniško opravilo v pravni državi v obče za razlaganje norm in za nalogo, organizovati na podlagi norm državno življenje. Posebno pozornost posveča avtor francoski realistični (Duguit) in Kelsenovi normativni koncepciji.

Zdi se, da avtor istoveti državne funkcije z državnimi posli, z akti državnih organov, dočim se pojma bržkone ne krijeta, da navedem n. pr. nastajanje pravnih norm potom običajnega prava ali pa n. pr. (pravno in dejansko) vladanje potom javnega mnenja v Zedinjenih državah, ki stalno spremlja javne posle. V Ameriki ve vsakdo, da je tudi on sam del vlade, dočim misli drugod narod o državi kot o velikem stroju, ki bo deloval, ako on nanj položi svojo roko ali ne. Amerikanski volivec ve: »da je vlada nekaj njegovega in da je on osebno odgovoren za nastopanje vlade« (J. Bryce, Amerikanska država). — Sodniku odkazuje avtor morda nekoliko pretesen delokrog: sodnik ne bodi samo judex, ampak tudi arbiter (voljo posameznikov) adjuvandi, supplendi, corrigendi causa (prim. Schey, Gesetzbuch u. Richter v Festschft. z. Jhdteifer d. ABGB., 1911, I. 499). Prav dobro označujeta opravilo sodnika Bokelj in Črnogorec: »U razlog se dakle!«... »Hajdete na Cetinje da se sudimol«... »Sudac dao mi je razlog«... »Ali se danas još nešto hoće osim gologa junaštva, a to je razlog«. — Bravca moti nekoliko avtorjev slog, kot nam se javlja n. pr. v sledečem stavku: »To je 'jedna' vrlo važna stvar, v 'jednom' smislu 'jedna' fundamentalna stvar« i. sl.

Univ. prof. Dolenc nas seznanja z vinogorskim sodstvom dolenskih graščin Klevevža pri Šmarjeti kraj Mokronoga in Boštanja ob Savi od konca 17. stol. do l. 1807. Avtor nam pojasnjuje razmerje predmeta svoje razprave napram drugim do sedaj poznanim pojavom našega ljudskega, posebe vinogorskega prava in tozadevnega slovstva, opisuje vire, iz katerih je črpal, pa zgodovinske socialne in kulturne odnošaje obeh pravnih okrajev, označuje razmerje med sodiščem in patrimonialno gosposko, razlaga ustroj in pristojnost vinogorskih zborov, razpravlja o zasebnem pravu v vseh smereh, o kazenskih zadevah ter o pravnem in izvršilnem postopku, — vse to na temelju zapisnikov o posameznih pravnih pravnih in na vinogorskih zborih in na osnovi običajnega prava, kakor se je razvilo na podlagi gorskih bukev Ferdinanda I. iz l. 1543. in njih slovenskih prevodov. V posameznih oddelkih poudarja avtor ljudski značaj ustanov gorskega prava, kot je ustanova gornikov, pečatnikov, prisednikov, pa sogornikov in mejašev, kot so ustanove pravice prvenstva pri nakupu kot nadomestila za združno pravo,

pravica izločitve od sogorništvā, izkazovanje hipoteciranih dolgov z rovašem, kupnih in zaščitnih pisem kot dokaza lastninske pravice po vinogorskem pravu, nedopustnosti prodaje na slepo srečo in počez, klavzule »Landschadenbunda«, odškodninske samopomoči na kolektivne in reprezentativne odgovornosti, »obiskanja« ali poskusa mirne sprave, sodb na temelju jakega suma, izvršb »na tresko« in izvršilnega zakrižanja i. dr. Razprava je prevažen nov kamen v zgradbi slovenskega pravnozgodovinskega slovstva, posebno slovstva o našem avtonomnem sodstvu, katerega se je zlasti vneto oklepalo naše ljudstvo na Dolenjskem, v nekdanji »Slovenski krajini« (na »Slovenskih straneh«).

Za spoznanje vinogorskega prava posameznih okrajev bi bilo važno, privzeti tudi razne druge listine, v kolikor se nanašajo na vinogradništvo dotičnega okraja, zlasti glede ustanovitve gornških služb; tako je n. pr. koren in temelj češkega vinogorskega prava listina z dne 16. februarja l. 1358., s katero je bil postavljen nad novimi vinogradi »perkmistr«, imenovan od praške staromestske občine. V Pragi so imeli tudi »Registru perkrechní hor viničnyh«, kjer obsega prvi Liber contractuum dobo od l. 1404. do 1413. — O sličnih listinah čitamo v nekaterih naših lokalnih kronikah in zgodovinah, ki jih je torej pri sličnih razpravah tudi uporabljati. Vsebinsko takšne listine o prodaji »eines perk-rechts daz sechs und sechzig emper gilt«, z dne 1. avg. 1302. l. navaja Schumi v svojem Arhivu, str. 260, šte. 64, ki je zlasti zanimiva radi določila o posledicah neplačila kupnine. Ta listina se nanaša na Tomažjo vas pri Beli cerkvi.

Univ. prof. J a s i n s k i je priredil za V l a d i m i r s k i m - B u d a n o v i m, F r. R a č k i m in R. S t r o h a l o m novo izdajo veprinaškega statuta, posebno za uporabo slušateljev in raziskovalcev pravne zgodovine. Najprej opisuje avtor rokopise in dosedanje izdaje statuta ter znanstvene razprave o njem, nam podaja vzroke njega nastanka, čas (1507. l.) in način sestavljanja ter njega vsebino, deleč ga na 44 člankov. Avtor pojasnjuje posebe določbe statuta o simulirani tatvini, razlaga arhaični značaj njegovih določb (sistem kompozicije — »wergeld«), ki odrejajo tudi ženi častno mesto. Nato sledi tekst zakonika z obema sklepoma občinskega večā, ki odrejata, da se stari zakoni zapišejo. Avtor je opremil tekst zakonika z mnogobrojnimi beležkami v jezikoslovnem in v pravnem oziru.

Dr. M. Malnerič.

Dr. F r. K o v a č i č, **Slovenska Štajerska in Prekmurje**. Zgodovinski opis. (Slovenska zemlja, VII.). Izdala »Matica Slovenska«. Ljubljana, 1926.

Pričujoči zvezek zaključuje kulturni in zgodovinski opis slovenskih pokrajin serije »Slovenska zemlja«, ki jo izdaja izza l. 1892. »Matica Slovenska«. Da bo popis etnografske Slovenije popoln, manjka le še pregled Slovenske Štajerske in Prekmurja v prirodnoznanem in statističnem oziru. Kajti doneski geografske, geološke, meteorološke in narodno-gospodarske vsebine, ki so jih pod okriljem iste »Slov. Matice« l. 1868. in 1870. (po zgledu l. 1866. ravnotam izišle Erbenove Koroške in Kranjske) z naslovom »Slovenski Štajer« kot torso (izšel je le I. in III. snopič) priobčili štajerski rodoljubi (Suman, Zuža, Majciger, Gršak), nikakor ne morejo zadovoljiti

zahtev, ki jih na tak oris stavi stanje sodobnega znanstvenega zemljepisnega raziskavanja.

Kakor prof. Kovačič v uvodu, se zdi, da upravičeno trdi, da bo v prihodnje težko še kdo obravnaval Štajersko in Prekmurje kot posebni edinici, tako moramo biti hvaležni slučaju, da že ni takrat ob času omenjenega prvega poskusa izšel popoln opis slovenskega Štajerja, ki bi morda bil znatna ovira sedanjemu delu. Mesto sanjave, romantično-fantastične zgodovine, ki bi jo nam verjetno poklonila naša »rodoljubarska« doba, smo v Kovačičevem opisu dobili delo, ki predstavlja ne le sad pisateljevega obsežnega samostojnega znanstvenega preiskavanja političnega in kulturnega življenja, marveč predvsem tudi poskus sinteze vsega onega, kar so dognali drugi o dogodbah in historičnem razvoju obeh deželice sploh. Da je pisatelj zajemal na široko, se razvidi že iz obsega študije, ki prekaša v tem oziru vse dosedanje snopiče »Slovenske zemlje«. Te nesporne vrline — podati kolikor mogoče izcrpno sumo vsega tozadevnega našega znanja — pa so v praktični izvršitvi vzrok neke neizglajenosti in nesorazmernosti posameznih delov s celoto. Pisatelj vrine često kar naenkrat kako podrobnost specialnih zgodovinskih raziskavanj, mesto da bi ugotovil le končne rezultate. Ta način podajanja snovi mu tudi sicer raztrga vodilno nit razpravljanja; komaj bi se moralo pripovedovanje razpresti v zaključeno enoto, pa ga prekine z opisom čisto druge vsebine, — to sili pisatelja, da se mora ponavljati in tako se vrstijo poglavja eno za drugim, pregled pa kljub dokajšnji razčlenjenosti trpi.

Ako se dotaknem nekaterih posameznosti, naj omenim, da je pisatelj na pravi poti, ko pričakuje neolitskih mostiščarskih naselbin na Sp. Štajerskem med drugim tudi okoli Šmarja: v literaturi namreč doslej še ni bilo nikjer objavljeno, da je bila že l. 1883. v »Logu« obč. Dobrina pri Šmarju pri preoravanju najdena neolitska sekirica, ki je bila poročevalcu stavljena na ponudbo. — Mnogovrstnost okrasja in oblik razvite latenske kulture naših pokrajin se odraža in živi tudi še dalje v zunanje provincializirani rimski, čemur dokaz so rimske najdenine v naših muzejih, ki niso le zgolj suženjsko posnemanje italskih form (kakor n. pr. v Porenju). Po sedaj obče veljavni terminologiji se podreja hallstattska perioda železni in ne brončeni dobi. Glede srednjeveških socialnih razmer našega kmeta pogrešam obširnejše karakterizacije stanja, ki v visokem srednjem veku ni bilo neugodno; ob tej priliki bi se mogla — z ozirom na številna cerkvena posestva po Štajerskem — omeniti morebitna veljavnost srednjeveške nemške prislovice »unter Krummstab ist gut zu wohnen« tudi z ozirom na stanje slovenskega kmeta, ker bi bila eventualna nasprotna ugotovitev tudi zelo zanimiva. Sodstvo, razrvano po številnih imunitetah in fevdalizirano, je obdelano preskromno in zato tudi zelo nejasno; gorske pravde, večje in sosečke verjetno po kmečkih uporih niso bile samo »obnovljene«, marveč sploh niso nikoli bile trajno ukinjene, ker bi jih zmagoviti graščaki, ki jim je kmet za kazen moral plačevati »puntarski novčič«, pač ne bili voljni znova upeljavati. Trditev, da so turški napadi in kmetske vstaje med seboj v ozki vzročni zvezi, je v tej stilizaciji presplošna, — saj poznajo vroče kmetske borbe predvsem tudi pokrajine, ki niso nikdar okusile turških plenilnih pohodov. Tu bi bilo treba vidneje pokazati na knežji boj za vrhovno deželjsko oblast na podlagi prodirajočega rimskega prava in na propad naturalnega gospodarstva v korist denarnemu, kar je bilo v odločno škodo kmetovo. Kajti plemič je dotlej zahteval le toliko,

kolikor je rabil za se in za svojo družino; ko pa je v novi denarno-kapitalistični dobi mogel minljive blagovne vrednote spreminiti v trajne, v denar, takrat je pričel rasti apetit plemičev v nedogled. Kakor so se veliki gosposdije obdajali radi točne uprave z izbranim uradniškim kot izvršilnim aparatom, tako so jih posnemali (vsi seveda pretežno na kmetove stroške) v tem tudi mali in najmanjši, in vrh vsega tega so si prisvajali tudi še oblast nad duhovi (cujus regio, ejus regio!); sklicevanju gosposk in oblasti na novo vladajoče rimsko pravo, so v takih okoliščinah zavestno stavili kmetje v nasprotje svoje od nekdanj veljavno običajno pravo, svojo »staro pravdo«. Turški boji pa so bili pri vsem tem podrejenega pomena. Pri opisu socialnih razmer (kjer bi za XVII. stoletje ne smelo ostati neomenjeno razdejanje 30 letne vojne) bi bilo omeniti, da je bila na Sp. Štajerskem v veljavi posebna žitna mera: celjsko vedro, ki je držalo 17 vrčev, napram običajnemu velikemu vedru z 21 mericami (3 celjska vedra = zvrhana graška četrt + 3 merice). Gospodarski vpliv in pomen Celja se kaže tudi že v srednjem veku v finančno jaki židovski koloniji (koncem XIV. stol. se omenjata v listinah Žid Kačim odn. njegova vdova Plumel kot upnika plemičev). Nepravilna je (na str. 355 izražena) trditev, da se je l. 1864. zapletla Avstrija v vojno z Dansko. Radi pomembnosti onih dogodkov za ves nadaljnji razvoj avstrijske notranje politike in njenega razmerja do Slovanov bodi ugotovljeno, da je to vojno namenoma povzročil Bismarck, da je dobil povod izriniti Avstrijo iz Nemčije in jo doma potisniti v objem Madžarske. Kajti že dve leti poprej (1862) je dejal Bismarck avstrijskemu berlinskemu poslaniku grofu Karolyju, naj prepusti Avstrija Prusiji prosto roko v Nemčiji in naj prenese svoje težišče v Pešto, in če bo našla o prvi priliki Prusijo v taboru svojih sovražnikov. Dogodki so pokazali, da je »železni kancler« vedel, kaj hoče! Pri opisu dogodkov taborske dobe in deklaracijskega gibanja pisatelj močno podčrtava pomen lokalno štajerskih rodoljubov, »megla ljubljanskega dvorca« pa tudi ni bila tako vplivna in moreča, saj med širokimi plastmi ljudstva ne. — Kar se tiče jezika mi ni jasno, čemu rabi pisatelj tujo obliko Akvileja mesto Oglej in piše o Avarih mesto o Obrih, katerih spomin se nam je po slednji obliki ohranil celo v krajevnih imenih (Vovbra, Obrovec); nepravilna je raba »prepadel« mesto »propadel« (izginil), nepotrebno hrvatenje se kaže v »prosvedovanju« (= ugovarjanje, protest) in uporabi mehkega č (ć) pri slovenskih imenih (Kurepečič, Gregorič, Lenkovič). Od tiskovnih napak naj se na str. 236. mesto »stesnina« glasi pravilno »skesnina«, kar je med popravki ostalo nekorigirano.

Jos. Mal.

GLASNIK LEONOVE DRUŽBE.

VELEINDUSTRIJALEC ANDRE GASSNER (1847—1925).

Dne 21. decembra 1926 je prejela »Leonova družba« iz Trziča na Gorenjskem izredno lep božični dar v obliki denarne pošiljatve: poslala sta to velikodušno darilo gg. Andre in Leo Gassner kot izvrševalca oporoke svojega očeta, umrlega dne 26. dec. 1925 v Bolzanu, ki je v svoji poslednji volji med drugim izrekel sinovoma tudi željo, naj izročita večji znesek kakemu društvu v Sloveniji, ki ima v programu skrb za katoliški tisk. Upamo, da se gg. odpošiljatelja nista zmotila v izbiri; saj se glasi § 1. pravil »Leonove družbe«: »Namen ji je, gojiti književnost v prospeh krščanske kulture, in sicer posebej a) uveljaviti v književnosti katoliška načela.« »Leonova družba« vrši torej med Slovenci isto nalogo kakor sloveča Görres-Gesellschaft

med nemškimi katoličani. Blagi pokojnik je — prav v duhu Görresovem — vse svoje življenje dejansko podpiral katoliški tisk ter je s tem volilom še ob smrti pokazal, v čem je spas za katoličane.

Naj na tem mestu »Leonova družba« svojemu bivšemu članu in ob smrti blagonaklonjenemu mecenatu postavi majhen spomenik v tem, da čitateljem svojega glasila »Časa« navede (po slovenskem biografskem leksikonu) poglobitve podatke iz njegovega življenja.

Rajnik je bil rojen dne 4. julija 1847 v ugledni industrijski rodbini v Bludenzu (Vorarlberg), kjer je bil njegov oče Andre ustanovil (v družbi še dveh drugov) tovarno za predelavanje bombaža. Po dovrstitvi gimnazije je pokojnik odšel na Dunaj v trgovsko šolo, ki jo je dokončal l. 1865., nato dve leti (do 1867) prakticiral v očetovem podjetju, eno leto v Braziliji in Marseillu, od l. 1868. deloval pri firmi Huber & Gassner v Aleksandriji, se vrnil v očetovo tovarno (do 1872), ustanovil v Liverpoolu, za Londonom največjem mestu Velike Britanije, firmo Duwell & Gassner (1875, od l. 1888. Gassner & Co.) in vstopil 1891 kot družabnik v bombaževo predilnico in tkalnico v Trziču na Gorenjskem, ki so jo l. 1885. ustanovili njegovi bratje in pa člani tržaške veletrgovine F. Glanzmann, ki se je potem spremeni v firmo Ed. Glanzmann & And. Gassner. Rajnik je bil dolga leta član Trgovske in obrtne zbornice v Ljubljani ter načelnik prve velike industrijske korporacije v Sloveniji, t. j. gorenjske sekcije Zveze avstrijskih industrijalcev, ki jo je s S. Riegerjem l. 1904. ustanovil na Bledu in ki je delovala do svetovne vojne. Po prevratu je svoj delež na podjetju prepustil svojemu sinu Andreju, sam pa se preselil v Bolzano (1920). V Trziču, kjer je bival 37 let, je ustanovil sirotišče in dnevno zavetišče za delavske otroke, je sodeloval pri ustanovitvi Vincencijeve konference ter izobraževalnega društva sv. Jožefa, podpiral razne karitativne družbe ter krščanske dijaške zveze in bil finančno interesiran pri ustanovitvi katoliškega vseučilišča v Salzburgu. — K temu članku biograf. leksikona naj pristavimo še: Vedno mu je bil pri srcu katoliški tisk. Katoliški (politični) listi naj bi prinašali — to je bila njegova misel in želja, ki je pa takrat najbrž še niso vsi upoštevali — gospodarske članke zato, da bi take liste tudi trgovci čitali. Bil je pravi moderen katoliški veleindustrijalec, kakor si ga je želel dr. Krek v svojem »Socializmu«: že v Liverpoolu je vodil boj zoper alkohol med svojim delavstvom, predaval v tako zvaní nedeljski šoli delavcem, ki so bili med tednom zaposleni, podpiral katoliške cerkve in šole (ker na Angleškem katoličani ne dobe od države nič) ter se živo zanimal za izseljence, ki so potovali iz Liverpoola.

»Leonova družba« se bo vsako leto pri sv. maši, čitani ob obletnici svojega ustanovitelja, škofa dr. Antona Mahničā, s hvaležnostjo spominjala tudi velikega svojega dobrotnika And. Gassnerja. Iskreno zahvalo pa izreka na tem mestu družba tudi obema gg. sinovoma, Andreju in Leonu, ki po zgledu in v duhu svojega očeta nadaljujeta — kakor je dovolj znano — v Gassnerjevi rodbini že kar tradicionalno podpiranje katoliškega tiska.

Za „Mahničovo ustanovo“!

V šestih letih (dne 24. febr. 1921 smo pričeli z nabiranjem) se je nabralo do 13.000 Din. Malo je to v primeri s potrebami, ki rastejo od dne do dne. Saj namen te ustanove smo na tem mestu že večkrat poudarili: pomagati nadarjenim mladim ljudem, da se morejo znastveno dalje izobraževati in pozneje Mahničovo delo med našim narodom na vseh poljih vede in prosvete nadaljevati. — Odboru Leonove družbe vedno prihajajo iz vrst akademikov prošnje za podporo iz te ustanove. Kakor nas veseli idealno stremljenje naše visokošolske mladine, tako pa nas boli, da ne moremo zaradi nezadostnih sredstev vsem ustreči. Zato se ponovno obračamo do prijateljev in čestivcev škofa Mahniča: Spominjajte se „Mahničeve ustanove“ ob raznih prilikah: kadar pošiljate naročnino za „Čas“ ali v oporokah itd. Vsako leto na dan 14. decembra — smrtni dan dr. Mahniča — daruje Leonova družba sv. mašo za vse svoje dobrotnike.

Prošnja uprave »Časa«. Že smo pri tretjem zvezku »Časa«, nekateri p. n. naročniki pa nam še niso poslali naročnine. Vljudo jih prosimo, naj pregledajo svoj alfabetični seznam naročenih listov (kdo naj bo v tej množici listov, ki jih dobiva, brez takega seznama!) in če zapazijo, da »Čas« za l. 1926./27. (morda tudi še za l. 1925./26.) ni plačan, naj nemudoma vrzel zamaše. Vsaj del naročnine naj takoj pošljejo. Prihranijo nam neprijetno terjanje.

Obvestilo. Za p. n. naročnike v Italiji smo tej številki priložili posebne položnice. Gg., ki so nam medtem že naročnino poslali, naj blagovolijo položnice shraniti za prihodnjo pošiljatev.

Uprava »Časa«.

Prejeli smo sledeče knjige:

Dr. Fr. Bradač: Latinsko-slovenski slovar. Jugoslovanska knjigarna 1926.

Kultura. Časopis slovenske inteligencije. Mesečnik. Urednik dr. Karol Körper. Izdaja Spolok sv. Vojteha, Trnava. 1 zv. izšel začetkom 1927.

Misli i pravila za život (1000 odabranih aforizama). Biblioteka »Uzgajatelj«, knj. 5. Sarajevo 1926.

Slovenski bijografski leksikon. Ur. Izidor Cankar s sodelovanjem Jože Glonarja, Fr. Kidriča in J. Šlebingerja. 2. zvezek Erberg — Hinterlechner. Ljubljana, Zadržna gospodarska banka 1926.

M. Vidović: Dvije kulture. Predavanje v Ljubljani 28. novembra 1926. Bibl. »Uzgajatelj«, knj. 6. Sarajevo 1926.

M. Vidović: Društvena dekadencija. Predavanje na Kongresu za promicanje etičke kulture. 2. izdaja. »Obod«, Sarajevo 1926.

Hermann Wedel: Aus der Welt der Südalaven. I. H. W. Dietz Nachf., Berlin 1926.

Za slovensko akademijo znanosti in umetnosti, za Narodno galerijo

Slovenci! Naša najodličnejša kulturna društva, Slovenska Matica, Narodna galerija, Znanstveno društvo za humanistične vede in Pravniki, so vložila pri prosvetnem ministrstvu zakonski predlog za ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Po dolgih letih notranje priprave, v katerih se je naše znanstveno delo diferenciralo in spopolnjevalo, stojimo pred trenutkom, ko se bo stavba naše znanosti z Akademijo popolnoma dogradila. V Akademiji bodo imeli naši najboljši možje priliko, da gojijo znanstveno delo, naš narod bo prejemal iz nje obilo pobud za nadaljnje udejstvovanje, vsem našim prosvetnim organizacijam bodo prihajali iz nje dotoki svežih misli in novih stremeljenj.

Ob istem času, ko so zgoraj imenovane znanstvene institucije izdelovale načrt za Akademijo znanosti in umetnosti, je naša Narodna galerija začela veliko delo notranje reorganizacije, katere namen je ustvaritev enotne umetnostne zbirke, ki naj predstavi svetu razvoj slovenske umetnosti od najstarejših časov do današnjega dne, a hkrati tudi pokaže najboljša dela naše stare umetniške posesti. Naše velike dosedanje zbirke, tako Narodni muzej, Škofijski muzej v Ljubljani in Narodna galerija, so izjavile, da so pripravljene združiti svoje umetnostne zaklade v enoten organizem. Društvo »Narodni dom« v Ljubljani je s polnim umevanjem važnosti ideje, ki se ima ustvariti, sklenilo, da v svoji palači dá prostora Narodni galeriji in Akademiji znanosti in umetnosti, s čimer je novima institucijama zagotovljena primerno bivališče. Upravičeno torej smemo pričakovati, da dobimo umetnostni zavod, ki bo ponos našega naroda in naše prestolice, umetnostni vzgojitelj širokih plasti ljudstva, priča naše zgodovine in pobuda umetniku pri njegovem nadaljnjem delu.

Naša dolžnost je, da idealno stremljenje mož, ki se z izvršitvijo te naloge trudijo, z gmotnimi sredstvi podpremo. Izvedba bo zahtevala mnogo žrtev, ki jih ne bo mogla vseh prevzeti država. Gotovo živimo v pretežkih razmerah, a vendar ne tako težkih, da bi se obupani smeli odreči skrbi za svojo kulturno bodočnost. Zato pozivljemo vse posameznike, vse zavode, vse naše prosvetne in gospodarske organizacije, da doprinesejo, kar morejo, v fond Akademije in Narodne galerije.

V Ljubljani, dne 1. decembra 1926.

Dr. Vilko Baltić, veliki župan ljubljanske oblasti. — Dr. Otmar Pirkmajer, veliki župan mariborske oblasti. — Dr. Anton Bonaventura Jeglič, škof ljubljanski. — Dr. Andrej Karlin, škof lavantinski. — Dr. F. K. Lukman, rektor uciverze. — Ivan Pucelj, kr. minister. — Dr. Anton Korošec, nar. poslanec. — Dr. Gregor Zevjav, nar. poslanec. — Dr. Vladimir Ravnhar, predsednik m. o. NRS v Ljubljani. — Anton Mencinger, vladni komisar mestne občine ljubljanske. — Dr. Josip Leskovar, župan mariborski. — Dr. Juro Hrašovec, župan celjski. — Dr. Matej Senčar, župan ptujski. — Lojze Dolinar, za Udrugo obiskujočih umetnikov. — Anton Jug, za Zvezo kulturnih društev v Ljubljani. — Dr. Jakob Mohorič, za Prosvetno zvezo v Ljubljani. — Dr. Marko Nallačen, za Jugoslovansko orlovsko zvezo. — Dr. Danilo Maiaron, za Odvetniško zbornico. — Dr. V. Gregorič, za Zdravniško zbornico. — Aleksander Hudovernik, za Notarsko zbornico. — Milan Šuklje, za Inž-njersko zbornico. — Ivan Jelačić, predsednik Zbornice za trgovino in industrijo. — Dragotin Hribar, za Zvezo industrijevcev. — Alojzij Tyack, za Društvo bančnih zavodov v Ljubljani. — Inž. Fr. Župančič, za Zvezo slovenskih zadrug. — Bogumil Remec, za Zadržno Zvezo.